

Venezuela: anti-imperialisme en socialisme

Pol De Vos

Marxistische Studies Nr. 77, 2007

Inleiding

Op 3 december 2006 werd Hugo Chávez met bijna 62 % van de stemmen herverkozen voor een nieuwe ambtstermijn als president van Venezuela. Van op het balkon van het presidentiële paleis droeg hij ‘*de overwinning van het Bolivariaanse volk*’¹ op aan Bolivar en Christus. ‘Een victorie van liefde en vrede’, riep Chávez uit. Hij voegde eraan toe: ‘Vandaag begint een nieuw tijdperk, met als fundamentele strategische lijn de verdieping en uitbreiding van de Bolivariaanse Revolutie. Meer dan zestig procent stemde, niet voor Chávez, maar voor het Bolivariaans Socialistisch Project, voor het Venezolaanse socialisme.’

Latijns-Amerika heeft in de voorbije decennia heel wat volksoptstanden, progressieve regeringen en revoluties gekend. Alleen de Cubaanse revolutie kon stand kon houden tegenover de agressie en ondermijningspolitiek van de Verenigde Staten en de lokale elites. Ook vandaag nog, bijna 50 jaar na de revolutie van 1 januari 1959, wordt Cuba voortdurend onder druk gezet en aangevallen. Al die tijd proberen de VS de Cubaanse economie te wurgen met een economische blokkade. Andere revoluties en regeringen die, na een verkiezingsoverwinning, radicale – laat staan revolutionaire – hervormingen wilden doorvoeren, werden omvergeworpen of weggespoeld door een tegenaanval van de lokale elites met steun van de Verenigde Staten. Ook nu willen de Verenigde Staten liever vroeg dan laat definitief afrekenen met de Bolivariaanse revolutie in Venezuela.

Welk beleid voerde Chávez sinds hij eind 1998 voor het eerst de verkiezingen won? Hoe is Hugo Chávez er de voorbije acht jaar in geslaagd stand te houden? Hoe ziet Chávez zijn Bolivariaans Socialistisch Project? Hoe bereidt hij zich voor om ook in de toekomst te kunnen opboksen tegen de onvermijdelijke contrarevolutie?

Venezuela in cijfers

- Landoppervlakte : 882.050 km² (29 keer België)
- Grenzen : Brazilië 2.200 km, Colombia 2.050 km, Guyana 743 km
- Kustlijn : 2.800 km
- Bevolking : 26 miljoen inwoners. De hoofdstad Caracas heeft 3,2 miljoen inwoners.
- Venezuela is de vierde economie van Latijns-Amerika, na Brazilië, Mexico en Argentinië. Het land is de 5^e belangrijkste olie-uitvoerder in de wereld en de 4^e belangrijkste leverancier van de Verenigde Staten. Andere natuurlijke rijkdommen zijn aardgas, ijzererts, goud, bauxiet, andere mineralen, diamanten en waterkracht.

Structuur van de Venezolaanse economie

Venezuela heeft een kapitalistische economie, waarbinnen zich de laatste tijd allerhande

vormen van coöperatieve en sociaal georiënteerde productie ontwikkelen. In 2003 was het bruto binnenlands product van Venezuela (BBP – de waarde van alle goederen en diensten die in het land worden geproduceerd) 103 miljard dollar of 4000 dollar per persoon.

De sleutelsector is de olie, waarbij alles draait rond het staatsbedrijf Petroleos de Venezuela S.A. (PDVSA). Het land blijft in belangrijke mate afhankelijk van de uitvoer van petroleum (en dus van de internationale olieprijs). In 2005 was de oliesector verantwoordelijk voor 16 % van het BBP, en voor 87 % van de exportinkomsten. Olie staat ook in voor de helft van de inkomsten van de overheid.ⁱⁱ

Daarnaast draagt de lokale industriële productie geleidelijk aan meer bij tot het BBP. In 2002 was dat 14 %, in 2005 al 17 %. Het gaat in de eerste plaats om staal-, aluminium-, textiel- en voedingsproducten. Daarnaast worden er cement, banden, papier en meststoffen geproduceerd.ⁱⁱⁱ Er worden ook auto's geassembleerd voor eigen land en voor de export.^{iv}

De Verenigde Staten zijn de belangrijkste handelspartner van het land.^v In 2005 voerde Venezuela voor 34 miljard uit naar de VS, terwijl de VS voor 6,4 miljard dollar uitvoerden naar Venezuela (voornamelijk transportmiddelen, machines en bouwmaterialen).^{vi}

Venezuela heeft een uitgebreid wegennet maar met uitzondering van de luchtvaart is de transportsector verouderd. Caracas heeft wel een moderne metro maar slechts één functionerende treinverbinding met de rest van het land.^{vii}

In het begin van de 19e eeuw was Venezuela een typisch Latijns-Amerikaans land met een grote productie van cacao, koffie, suiker, katoen en tabak. Minstens 70 % van de bevolking leefde toen op het platteland. Het groeiende belang van de olie-industrie vanaf het begin van de 20^e eeuw leidde tot wat de *Dutch disease* wordt genoemd, de 'Nederlandse ziekte' (door de gevolgen die de ontdekking van gas in de Noordzee had voor de Nederlandse economie). De olie-export leidde tot een massale instroom van vreemde deviezen, en de koopkracht steeg snel. Door de stijgende inflatie werden ingevoerde producten, zowel uit de landbouw als industrie, goedkoper dan de nationale. De Venezolaanse markt werd overspoeld met import, wat een stevige rem was op de industriële ontwikkeling.^{viii}

Ook de landbouw ging kapot. Tegen 1960 woonde nog maar 35 % van de bevolking op het platteland en in 1990 nog 12 %. Venezuela werd een van de meest verstedelijkte landen van het continent. Met een agrarische productie van 6 % van het BBP is Venezuela het enige land van Latijns-Amerika dat een netto importeur is van landbouwproducten.

Er is ook een grote ongelijkheid in landbezit, met heel wat *haciendas* van meer dan 1000 hectare groot. In 1937 was 88,8 % van de landbouwgrond in handen van 4,8 % van de (landbouw)grondeigenaars. Kleine boeren, met grondbezit van 10 ha of minder, vormden 57,7 % van de landeigenaars, maar waren samen goed voor 0,7 % van het landbouwgrondbezit.^{ix}

De landbouw is vandaag goed voor 4 % van het BBP en stelt 10 % van de mensen te werk. Het bewerkbare land bedraagt maar 2,95 % van het totale grondgebied en daarvan wordt vandaag maar een derde tot een vierde permanent gebruikt voor de landbouw.

Venezuela importeert nu zowat twee derden van zijn voedingsbehoeftes. In 2005 verkochten Amerikaanse firma's voor 419 miljoen dollar landbouwproducten aan Venezuela, o.a. bloem, maïs, sojabonen, katoen, dierlijke vetten en plantaardige olie. De VS voorziet

daardoor in meer dan een derde van de voedselinvoer van het land.^x

In de jaren 1990 kende de banksector een zware crisis. Na de collaps in 1994 van de Banco Latino, de tweede bank van het land, ontstond een kettingreactie van faillissementen. Om een financiële ineenstorting te vermijden nam de staat de contrôle over van dertien banken, waaronder enkele van de belangrijkste. In 1995 subsidieerde de regering meer dan de helft van de commerciële banken van het land. Zestien banken werden genationaliseerd of gesloten. In december 1996 werden de drie grootste banken weer verkocht aan buitenlandse financiële groepen.^{xi}

Als gevolg van de bankcrisis vloeiden massaal veel staatsmiddelen naar de financiële elites en nam de afhankelijkheid van de Venezolaanse elite tegenover de Amerikaanse financiers nog drastisch toe : in december 1996 was de buitenlandse participatie in de Venezolaanse bankwereld nog bijna onbestaande. Eén jaar later bedroeg die 41 % van de totale middelen. In dat jaar kwamen drie van de vijf belangrijkste banken van het land onder buitenlandse contrôle. Die trend zette zich daarna verder.^{xii}

De privatiseringsgolf zette zich nog door. Ook heel wat bedrijven in de telecommunicatiesector en de elektriciteitsproductie kwamen in Amerikaanse handen. In de tweede helft van de jaren 1990 waren er plannen om de sociale zekerheid te privatiseren. Bovendien was de beslissing genomen om PDVSA, de nationale petroleummaatschappij, te verpatsen aan buitenlandse concerns. Ook al hadden Amerikaanse oliemultinationals de feitelijke contrôle over de olieontginning, de Venezolaanse staat was formeel eigenaar en beheerder van de olieproductie.

Klassenanalyse van de Venezolaanse maatschappij

Tot voor het aantreden van Hugo Chávez als president wordt Venezuela politiek geleid door de *compradore-burgerij*, dat is de Venezolaanse elite die nauw verbonden is met het internationale financierskapitaal, in de eerste plaats uit de Verenigde Staten. Voor haar voortbestaan en groei is die *compradore-burgerij* sterk afhankelijk van de economische banden met de Verenigde Staten.

Een vijftal families speelt hierbij een centrale rol. Tot aan de ontdekking en de exploitatie van de olie, begin 20^e eeuw, had Venezuela een traditionele agrarische economie die gedomineerd werd door grootgrondbezit. Tijdens de *olieboom* zijn die grootgrondbezitters – met rijkelijke steun van de staat in de periode van dictator Juan Vicente -Gómez – gaan investeren in de olieontginning. Diezelfde beperkte groep verrijkte zich ook met de zeer winstgevende import-export met de Verenigde Staten, en verbond zich steeds meer met het Amerikaanse kapitaal.

We hebben te maken met een typische *compradore-burgerij*, een innige versmelting van de traditionele grootgrondbezitters, de economische en financiële elite en de politieke elite die het staatsapparaat in handen heeft. Die *compradore-burgerij* blokkeert de ontwikkeling van het land. Ze is niet geïnteresseerd in de ontwikkeling van een nationale industrie. De invoer van voedingsmiddelen blijkt veel lucratiever.

Hugo Chávez heeft hun belangen in de olieontginning gedeeltelijk ingedijkt, maar globaal

genomen is de economische positie van de *compradore*-burgerij nog grotendeels onaangetast. Tegenover de bankwereld en de import- en exportsector zijn nog nauwelijks maatregelen genomen. Ook de sterke privémedia – met hun enorme impact op de opinievorming – blijven (voorlopig) onaangeroerd in hun handen.

Een tweede groep kunnen we omschrijven als *nationale burgerij*. Het gaat om een beperkt aantal ondernemers dat probeert te investeren in de nationale industrie van, bijvoorbeeld, textiel of voedingsproducten. De massale import beperkt de ontwikkelings- en zelfs overlevingskansen van de nationale industrie. Het blijft een uitdaging voor de revolutionaire regering om die groep in de huidige fase te betrekken bij de onafhankelijke ontwikkeling van het land.

Een deel van de ondernemers zien zich eerder als hogere middenklasse dan deel uitmakend van de elite. Die middenklasse wordt verder gevormd door de 5 à 10 % van de bevolking die we tot de *kleinburgerij* kunnen rekenen. Ze is actief in de dienstensector, het onderwijs, het staatsapparaat en de universiteiten. Daarnaast zijn er de kleine zelfstandigen, die erin slagen mee te draaien in de formele economie. In de voorbije decennia hebben de Venezolaanse politieke partijen belangrijke inspanningen gedaan om die groep in de politieke discussie te betrekken.^{xiii} Een progressief deel steunt de politiek van Chávez terwijl een ander belangrijk deel zich sterk identificeert met de oppositie. Daarnaast is er een weifelende groep. Chávez besteedt heel wat energie in het politiek winnen van de middenklasse voor de Bolivariaanse revolutie.

Ook het *proletariaat* is al bij al een relatief beperkte groep in Venezuela. De massale migratie naar de steden tijdens de *olieboom* deed enorme sloppenwijken ontstaan. De meest succesvolle groep slaagde erin om een job te vinden in de formele sector.

Het gaat om 10 à 15 % van de bevolking. De publieke sector stelt 13 % van de arbeidskrachten tewerk; minder dan 1 % werkt in de kapitaalintensieve industrie. Vooral de dienstensector is zeer belangrijk. Ongeveer 18 % van het proletariaat is aangesloten bij een vakbond.

De specifieke situatie van de petroleumindustrie in Venezuela heeft ertoe geleid dat sommige (syndicale) leiders van de arbeidersklasse als arbeidersaristocratie moeten bestempeld worden, met andere woorden leiders die hun belangen vereenzelvigen met die van de *compradore*-burgerij en haar visie op de ontwikkeling van de petroleumindustrie. Zo heeft de leiding van de historische Venezolaanse eenheidsvakbond CTV (*Central de Trabajadores de Venezuela*) de staatsgreep en de patronale staking tegen Chávez in 2002 en 2003 gesteund. Veel bedrijfsbonden hebben zich daarom tegen de CTV gericht en een eigen vakbond UNT (*Unión Nacional de Trabajadores*) opgericht. Waar de CTV actief is in de oppositie tegen Chávez, steunt de UNT de regeringspolitiek van Chávez, maar zij is sterk verdeeld door allerhande stromingen op ideologische basis. Door de verdeeldheid speelt de UNT vandaag (nog) niet de rol die ze in dit revolutionaire proces zou kunnen spelen.

De *boeren en landarbeiders* vormen zowat 10 % van de economisch actieve bevolking. De bebouwbare landbouwooppervlakte van Venezuela is beperkt maar een belangrijk deel van de gronden (veelal stukken van *latifundios* of grootgrondbezit) ligt braak. Ondanks pogingen tot landhervormingen in de jaren 1960 blijft de beste landbouwgrond geconcentreerd in weinig

handen. Hoewel de olieontginning een drastische verandering van de economische structuur van het land meebracht, is het leven op het platteland niet echt veranderd sinds de koloniale periode. Er is weinig agro-industrie. Afhankelijk van de hoeveelheid grond die de boeren bezitten of van het gewas dat ze produceren, zijn er grote inkomensverschillen. Het grootste deel van de plattelandsbevolking slaagt er nauwelijks in om de eindjes aan elkaar te knopen. De boeren blijven dan ook massaal migreren naar de stad.^{xiv}

De in aantal belangrijkste klasse is het (semi-)proletariaat. Hiertoe rekenen we 50 à 60 % van de bevolking. Ze zijn werkloos of actief in de informele economie; velen proberen dag na dag te overleven via allerhande vormen van ondertewerkstelling. Officieel was er in januari 2006 een werkloosheidsgraad van 12,9 % (tegenover 17,8 % in augustus 2003). De informele sector zou de helft van de actieve bevolking tewerkstellen, of zowat 5 à 6 miljoen personen.^{xv} Het gaat voornamelijk om 'niet-blanken' die leven in de sloppenwijken rond de grote steden. Die groep was in de jaren 1990 in diepe armoede weggezakt. Velen van hen zijn boerenfamilies die het platteland zijn ontvlucht. Naast een eigen soort syndicalisme en belangenorganisaties die zich in deze sector hebben ontwikkeld, ontstaan ook in de wijken allerhande organisatievormen. In de voorbije acht jaar verkregen de mensen van die groep directe materiële verbeteringen waardoor ze de Bolivariaanse revolutie massaal steunen.

Inkomens(kloof)

Om een beter idee te krijgen van de wijdverspreide armoede en de inkomenskloof in Venezuela baseren we ons op een analyse van de inkomens in 2003. De gegevens komen uit een steekproef van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.^{xvi}

Men vergelijkt het inkomen van een gezin (gemiddeld 5,2 personen) met de waarde van een basisrantsoen (*canasta básica*). Deze methode beschouwt als *extreem arm* al wie er niet in slaagt met zijn inkomen het basisvoedselrantsoen te kopen (wat overeenkomt met de helft van een basisrantsoen). *Arm* (maar niet extreem arm) zijn diegenen die zich wel het minimum aan voeding kunnen aanschaffen maar er niet in slagen aan de andere minimale behoeften te voldoen. Zij verdienen meer dan de helft maar minder dan het volledige basisrantsoen.

Uit de studie blijkt dat Venezuela in het tweede semester van 2003 ongeveer 15,6 miljoen armen telde, waarvan bijna acht miljoen extreem armen die niet in hun basisvoedselvoorziening kunnen voorzien. Bijna drie miljoen inwoners kunnen zelfs niet voorzien in één vierde van het basisrantsoen. Met die gegevens werd een '*thermometer van de armoede*' opgesteld en daaruit blijkt dat de groep armen uiterst groot, en de groep rijken uiterst klein is:

Tabel 1. Thermometer van de armoede

2,9 miljoen mensen kunnen aan nog geen kwart van hun basisbehoeften (dat is de helft van hun voedingsbehoeften) voldoen. 7,9 miljoen mensen zijn extreem arm en hebben nauwelijks genoeg te eten. Aan de andere zijde van het spectrum is de groep personen die meer dan vijf

keer hun basisbehoeften kunnen dekken nauwelijks groter dan 300.000 personen op een totale bevolking van 25 miljoen (= 1,25 %).

Ontwikkeling van de Bolivariaanse Revolutie

Voorgeschiedenis: olie, verpaupering en volksverzet

De olieontginning is op gang gekomen onder Juan Vicente Gómez. Die generaal komt in 1908 aan de macht via een staatsgreep. Hij blijft 27 jaar lang de onbetwiste leider, tot aan zijn dood in 1935.

Pas rond 1945 komt er een einde aan de opeenvolgende militaire dictaturen. Er volgt een periode van politieke instabiliteit. Uiteindelijk komt er verandering in 1958, door een militaire revolutie vanuit de *Maracay* kazerne^{xvii} die gevolgd wordt door een volksopstand in Caracas. Na de oproep van een progressieve militaire junta wordt een algemene staking ingezet die leidt tot het aftreden van dictator van dienst Marcos Pérez Jiménez.

Onder de verkozen president Romulo Betancourt volgt er begin 1960 een relatief stabiele periode. De Verenigde Staten springen op de kar en stellen de ‘Venezolaanse democratie’ als voorbeeld voor Latijns-Amerika, tegenover de ‘Cubaanse dictatuur.’ In Cuba was VS-vriend en dictator Fulgencio Batista op 1 januari 1959 omvergeworpen door een revolutionaire beweging onder leiding van Fidel Castro.

In de jaren 1980 – wanneer de olieprijs in elkaar zakken – zinkt Venezuela weg in een diepe crisis. Honger heerst in de sloppenwijken en er zijn geregeld straatprotesten. Hugo Chávez is dan – als militair – al politiek actief. Hij richt in het leger een clandestiene Revolutionaire Bolivariaanse Beweging op die anti-imperialistische waarden -verdedigt.

In 1989 leiden een aantal drastische regeringsmaatregelen – opgelegd door het Internationaal Muntfonds – tot enorme prijsstijgingen. Lonen dalen en de werkloosheid piekt. De bevolking komt massaal in opstand in Caracas en in andere grote steden. Die hongeropstand staat bekend als ‘*Caracazo*.’ President Carlos Andrés Pérez geeft het leger de opdracht de onlusten hardhandig neer te slaan. Officieel vallen er 372 doden maar in Caracas alleen al ligt het werkelijke cijfer ver boven de 2000. Er zijn ook duizenden gewonden.

Tijdens de jaren 1990 wordt de sociale en politieke crisis in Venezuela alsmaar scherper. Op 4 februari 1992 willen jonge, progressieve legerofficieren – de Revolutionaire Bolivariaanse beweging – onder leiding van Hugo Chávez de macht grijpen. De staatsgreep mislukt en Chávez wordt gearresteerd. Op 27 november 1992 volgt er een tweede poging tot staatsgreep. Nu wordt er hevig gevochten en er vallen 170 doden. Chávez zit dan al in de gevangenis.

Wanneer Chávez in februari wordt gearresteerd, verklaart hij voor de tv-camera’s dat hij ‘zijn pogingen om het land een betere richting uit te sturen voorlopig moet staken.’ Na zijn vrijlating twee jaar later wordt hij uitgenodigd in Cuba, waar Fidel Castro hem ontvangt op 14 december 1994.

Wanneer President Hugo Chávez op 14 december 2004 opnieuw in Cuba is, op de tiende

verjaardag van zijn eerste bezoek, citeert Fidel Castro een aantal uitspraken van Chávez uit 1994:

‘Op korte termijn moet er een nieuwe grondwet komen. Een soeverein economisch model is een langetermijnproject. Dat zal twintig tot veertig jaar vergen. We willen niet doorgaan met deze koloniale economie.’ (...) ‘In de context van een dergelijk project is het geen avonturisme om te spreken van een associatie van Latijns-Amerikaanse staten. Waarom zouden we doorgaan met onze verdeeldheid? Op het politieke terrein is dat onze visie. Ze is niet van ons en niet origineel want die visie is minstens 200 jaar oud.’

‘Denk ook aan de positieve ervaringen van Cuba op het vlak van cultuur, economie, sport, gezondheid, van het zorgen voor mensen.’ (...) ‘Het is in die arena, dit derde element van politieke transformatie op lange termijn, dat we onze hand uitsteken naar de Cubaanse mannen en vrouwen die al jaren nadenken over en werken aan dit continentale project.’^{xviii} Sindsdien zijn er regelmatige contacten tussen Fidel Castro en Chávez.

Met zijn Revolutionaire Bolivariaanse Beweging werkt Chávez dan aan een breed front met delen van de volksbeweging. Tegelijk blijven er clandestiene banden met de ‘Bolivariaanse’ militairen, en breidt de revolutionaire beweging zich ook in het leger verder uit. Hij denkt aan een algemene gewapende volksopstand met steun van de progressieve militairen.

Het politieke vacuüm dat is ontstaan door de diepe crisis van de traditionele partijen in de jaren 1990, brengt de situatie echter in een stroomversnelling. Chávez ziet de kans om via electorale weg de politieke macht te winnen en richt een politiek front op. Hij steunt daarbij vooral op de verpauperde massa’s in de steden. Zijn slagzin: ‘*De hoop bevindt zich op straat.*’

Chávez acht jaar president

Op 6 december 1998 wint Chávez de presidentsverkiezingen met 56 % van de stemmen, ondanks een mediaboycot. De traditionele partijen halen minder dan 5 % van de stemmen.

Nieuwe grondwet

De eerste stap die Hugo Chávez zet na zijn aanstelling als president, is het herschrijven van de grondwet. Eerst is er een referendum (op 19 april 1999) over de noodzaak en over de mechanismen om een nieuwe grondwet op te stellen via een grondwetgevende vergadering, gevolgd door de verkiezing van de grondwetgevende vergadering (op 25 juli 1999) waarbij de partijen die Chávez steunen 119 van de 131 zetels veroveren. Op 15 december 1999 komt er een referendum dat de nieuwe grondwet goedkeurt met 71 %. Dat leidt tot nieuwe presidents- en parlementsverkiezingen op 30 juli 2000. Chávez behaalt 59 % van de stemmen en wint het gouverneurschap in 17 van de 24 deelstaten van Venezuela.

Op anderhalf jaar tijd waren er dus twee presidentsverkiezingen (1998-2000), met daartussen twee referendums en een verkiezing van een grondwetgevende vergadering (1999).

Inhoudelijk versterkt de grondwet de participatie van de bevolking door naast de representatieve democratie ook expliciet de participatieve democratie in te schrijven. Zij gaat in tegen het neoliberalisme door een gemengde economie te verdedigen met o.a. het coöperatieve model en de mogelijkheid van zelfbeheer. Er wordt ook veel nadruk gelegd op de

sociale uitbouw: gezondheidszorg, onderwijs en werkgelegenheid.

Ook op economisch vlak blijkt Chávez een eerder gematigde koers te varen. In februari 1999 verklaart de kersverse president: ‘Ons project wil geen verstaatsing van de economie maar het is ook niet neoliberal. We zoeken een middenweg, waar de onzichtbare hand van de markt samenwerkt met de zichtbare hand van de staat: zoveel staat als nodig, zo veel markt als mogelijk.’^{xix}

Plan Bolivar

De in 2000 herkozen president Chávez richt de *Banco del Pueblo* (Volksbank) en een *Fondo Único Social* (FUS – eengemaakt sociaal fonds) op. Beide moeten (olie)fondsen ter beschikking stellen voor heropbouw en ontwikkeling.

Om het initiatief op gang te trekken is er het *Plan Bolivar*: 40.000 soldaten trekken naar de volkswijken en dorpen om samen met de bevolking scholen te herstellen, wegen aan te leggen en nieuwe infrastructuur op te bouwen.

49 wetten

In 2001 wordt werk gemaakt van 49 essentiële wetten die het nieuwe economische en sociale kader van de Bolivariaanse Republiek Venezuela vorm moeten geven.

De *wet over het grondbezit* geeft de regering het recht braakliggende gronden te onteigenen en ze te verdelen onder de arme boeren. Ook de stedelijke gronden, waar volkswijken vaak snel uit de grond zijn gerezen na illegale bezettingen van braakliggende terreinen, vallen onder die wet. Miljoenen mensen kunnen nu eigenaar worden van het lapje grond waarop ze hun – vaak schamele – woning hebben opgetrokken.

De aandacht voor de inheemse volkeren, de indianen, zijn een ander belangrijk aspect van de Bolivariaanse politiek. De Venezolaanse inheemse bevolking telt 316.000 mensen, verdeeld over 26 verschillende etnische groepen; ze leven voornamelijk in het westen en het zuiden van het land.

Wat de petroleumontginning betreft, bepaalt de wet dat de staatsoliemaatschappij PDVSA vanaf nu in elke samenwerking met buitenlandse bedrijven (joint ventures) een meerderheidsparticipatie van minstens 51 % in handen moet houden. Bovendien zal de Venezolaanse staat bij de privé-oliebedrijven steeds recht hebben op 30 % van de inkomsten uit verkoop van olie.

Daarnaast zijn er nog de wet tegen de uitverkoop van de visvangst aan multinationale ondernemingen, de regelgeving rond het oprichten van coöperatieven en het verlenen van microkredieten, en – zeer belangrijk – het tegenhouden van de geplande privatisering van de sociale zekerheid.

Die wetten treden in voege op 10 december 2001. De oppositie heeft de voorbije maanden al af en toe protestacties gevoerd maar voelt nu dat het menens wordt.

Diezelfde 10 december komt er een algemene staking – georganiseerd door de patroonsorganisatie Fedecamaras met steun van de vakbond CTV.

De goedkeuring van deze wetten zorgt ook voor problemen in het Chávez-kamp. Luis Miquilena, oudgediende van de Venezolaanse linkerkant en minister van Binnenlandse Zaken

onder Chávez, verzet zich tegen de goedkeuring van de wetten, en dringt aan op onderhandelingen met de oppositie en het afzwakken van de wetten.

Wanneer Chávez weigert, stapt Miquilena naar de oppositie. Als minister van Binnenlandse Zaken had hij een belangrijke rol gespeeld in het rechterlijke apparaat, waar veel van zijn mannetjes waren geplaatst. Ook was Miquilena verantwoordelijk voor het samenstellen van de kandidaat-volksvertegenwoordigers van het Chávez-front. Wanneer Miquilena Chávez de rug toekeert, zijn er veel mensen in het gerechtsapparaat en het parlement die hem volgen. Chávez loopt het risico om de meerderheid in het parlement te verliezen en krijgt een vijandig gezind rechterlijk apparaat tegenover zich.

De tegenstellingen groeien, de oppositie sleept haar messen. Eén van die messen: de media met zijn kranten en televisiezenders. De greep van de oppositie op de media is zeer groot: ze heeft vier op de vijf televisiezenders in handen. Daartegenover staat één staatszender die door Chávez en zijn regering wordt gebruikt. Met zijn wekelijks programma *Alo Presidente* op radio en tv probeert Chávez weerwerk te bieden.

In de daarop volgende maanden blijft de spanning groeien. Op 11 en 12 april 2002 plant de oppositie grote betogingen in het centrum van Caracas.

Staatsgreep

Een nota van de Amerikaanse inlichtingendienst van 6 april 2002 – vijf dagen vóór de staatsgreep – vermeldt: ‘Dissidente militaire fracties, waaronder een aantal misnoegde hogere officieren en een groep van radicale jonge officieren versterken hun inspanningen om een staatsgreep te plegen tegen president Chávez, mogelijk al deze maand.’ (...) ‘Om een militaire reactie uit te lokken zouden de samenzweerders kunnen proberen rellen als gevolg van de oppositiebetogingen die gepland worden later deze maand, uit te buiten.’^{xx}

Op 11 april 2002 beslissen de oppositieleiders plots en tegen de afspraken met de politie in, de betoging af te leiden naar het presidentiële paleis. Het pro-Chávezkamp mobiliseert in allerijl. Als beide groepen tegenover elkaar staan, beginnen scherpschutters in de menigte te schieten. Er vallen doden aan beide zijden. De oppositiemedia beginnen hun geplande campagne rond ‘Chávez gaf het bevel om op een ongewapende menigte te schieten.’ Later blijkt dit een opgezet verhaal, waarbij scherpschutters waren ingehuurd om dit drama te veroorzaken.

Dat is de start voor een poging tot staatsgreep die wordt georganiseerd door de oppositie, in de eerste plaats vanuit de patroonsorganisatie Fedecamaras, geleid door Pedro Carmona. Ook de vakbond CTV, de kardinaal en enkele generaals steunen volop. De staatszender wordt uit de ether gehaald door de coupplanners die zich hiermee van een mediamonopolie verzekeren. De Amerikaanse ambassade in Caracas blijkt niet alleen ‘op de hoogte’ maar speelt een belangrijke rol in de voorbereiding en coördinatie.

Op vrijdagmorgen 12 april beslist Chávez, na lange onderhandelingen, uiteindelijk om zich over te geven. Maar Chávez weigert in te gaan op de eis om af te treden. Hij wordt gevangen gezet. Toch luidt de officiële versie dat Chávez is afgetreden.

Een telefoontje van Chávez’ dochter Maria Gabriela naar Fidel Castro zorgt er uiteindelijk voor dat, via Cuba, de internationale persagentschappen het nieuws uitbrengen dat Chávez

niet was afgetreden maar werd gevangengezet. Dit nieuws sijpelt ook door in Venezuela zelf. Het volk reageert...

De protesten in Caracas groeien uit tot een ware volksopstand. Het presidentiële paleis, waar de 'nieuwe president' Pedro Carmona en zijn handlangers zich ophouden, wordt door een mensenzee omsingeld. Uiteindelijk blijkt de overgrote meerderheid van de legerofficieren Chávez trouw te zijn gebleven. Dat wordt het doorslaggevende element om de coupplegers te isoleren. De presidentiële garde herovert het paleis en de 'oppositiepresident' en zijn gevolg slaan op de vlucht. Chávez komt op zondag 14 april om twee uur in de ochtend per helikopter opnieuw aan op het paleis. De mensenmassa ontvangt haar president met grote vreugde.^{xxi}

De mislukte staatsgreep heeft de positie van Chávez versterkt. De gewone mannen en vrouwen uit de volkswijken hebben begrepen dat zij hun mobilisatie moeten versterken als ze hun Bolivariaanse revolutie willen verdedigen. De essentiële factor was echter het leger. De bewustmaking die Chávez sinds jaren heeft proberen te ontwikkelen, maar vooral ook de directe samenwerking van het leger met de georganiseerde bevolking in het eerder vermelde 'Plan Bolívar', blijken doeltreffend te zijn geweest.

Chávez beslist op dat ogenblik geen drastische maatregelen te nemen tegen al wie de staatsgreep heeft gesteund. Hij beperkt zich tot het afzetten van een aantal generaals. Het vervolgen van de coupplegers laat hij over aan het gerecht. Maar aangezien het rechterlijke apparaat overwegend bemand wordt door tegenstanders van de revolutie, wordt die periode niet als een staatsgreep maar als een 'machtsvacuüm' gedefinieerd en worden de verantwoordelijken vrijgelaten. Ook tegenover de patroons en de CTV stelt Chávez zich mild op. Bepaalde wetten worden zelfs aangepast. Dit zal een vergissing blijken: de oppositie ziet de toegeeflijke houding als een teken van zwakte van de president en breidt haar ondermijnende activiteiten uit.

Algemene staking

Toen Chávez in 1999 aan de macht kwam werd Ali Rodríguez – een ex-guerrillero maar ook de petroleumexpert van één van de coalitiepartners van Chávez – aangesteld om het petroleumbeleid om te buigen. De regering moest weer autoriteit en leiding zien te verkrijgen over PDVSA dat was uitgegroeid tot een echte 'staat in de staat.'

Wanneer Hugo Chávez eind 2002 aanstalten maakt om de leidende ploeg van PDVSA naar huis te sturen en te vervangen, begint de oppositie aan een algemene staking van onbepaalde duur. Die patronale staking begint op 2 december 2002 en zal aanhouden tot begin februari 2003. Er komt een blokkade van de havens die gevolgen heeft voor twee belangrijke economische activiteiten: petroleumexport en voedselimport. De patroons willen Chávez onder druk zetten om af te treden door het land in chaos te dompelen en de economie lam te leggen. Veeleer dan een algemene staking gaat het in de meeste bedrijven om een lock-out: de patroon organiseert de staking en legt ze vaak gewoon op door het werken te verhinderen. De (sterk verzwakte) CTV blijft ook nu de patroons steunen. Het conflict leidt tot toenemende schaarste: er ontstaat een tekort aan voedingsmiddelen, de

sociale programma's moeten grotendeels onderbroken worden, er is een devaluatie van de Bolivar, en een inflatie van 26 %. Het rechtstreeks economisch verlies van de staking wordt geraamd op tien miljard dollar.

Maar de regering was op de aanval voorbereid en had ook de bevolking gemobiliseerd om weerstand te bieden. Tegen Kerstmis was de oppositie gefrustreerd over het gebrek aan resultaat, en ze geraakte intern verdeeld. In januari 2003 gaf Chávez het leger dan toestemming om de staking te breken. De militairen bezetten de installaties, de havens, de pijpleidingen. Met behulp van revolutionaire arbeiders werd de productie weer opgestart.

De nieuwe directie kwam op post, en begon aan de reorganisatie. Uiteindelijk werd bijna de helft van de veertigduizend werknemers ontslagen, wegens hun deelname aan de patroonsstaking. Ali Rodríguez: 'Bijna 19.000 mensen moesten PDVSA verlaten, waaronder een meerderheid van hen die de operaties leidden: exploratie, productie, transport, raffinage, verkoop, aanvoer, financies. Dit leidde uiteraard tot ernstige problemen.'^{xxii}

Vooraf op het punt van de computertechnologie in het bedrijf bleek voorzichtigheid geboden. Bij controle bleek sabotage te zijn gepleegd waarbij de alarmtemperaturen verkeerd waren ingesteld. Was dat aan de aandacht ontsnapt, dan was een deel van de installatie ontploft bij het heropstarten.

De staking zorgde voor een verdere radicalisering bij de arbeiders en de algemene bevolking. Het was duidelijk wie de schaarste veroorzaakt had en hoe Chávez alles in het werk gesteld had om de problemen op te lossen.

Uiteindelijk brokkelt de staking af en de oppositie geraakt verdeeld. Banken, dagbladen en tv-stations maken zich steeds meer zorgen over een mogelijke onteigening. Geleidelijk aan verliest de staking aan kracht en wordt na meer dan twee maand stopgezet op 7 februari 2003.

Chávez voert zijn directiewissel in de petroleummaatschappij PDVSA nu versneld door. Uiteindelijk zal de 'petroleumwet' onverkort kunnen worden toegepast. Hiermee wordt het mogelijk om de sociale programma's te financieren en zelfs uit te breiden. De sterke stijging van de internationale olieprijs speelt een belangrijke bijkomende rol.

Door herhaaldelijk uit te leggen hoe de Venezolaanse elite en de Verenigde Staten samenspannen tegen de regering, slaagt Chávez erin om de bevolking stap voor stap te doen begrijpen wat 'imperialisme' betekent en hen te mobiliseren. De uitgebreide toespraken van Chávez geven een dieper inzicht in de concrete ervaringen van de mensen: hoe hun situatie er in heel kleine stapjes op vooruitgaat en hoe de elites alles willen saboteren. De mensen ervaren welke mechanismen de rijken gebruiken om hun belangen te verdedigen en hoe ze daarbij elke wettelijkheid en redelijkheid naast zich neerleggen. Die bewustwording is een belangrijk element in de verandering van de krachtsverhoudingen.

Referendum tegen Chávez

De nieuwe grondwet voorziet de mogelijkheid om de president halverwege zijn ambtstermijn via referendum te laten afzetten. Om het referendum te kunnen afdwingen moet de oppositie de steun hebben van 20 % van de ingeschreven kiezers of zowat 2,4 miljoen handtekeningen verzamelen. Na een lange periode van actie voeren, – met herhaaldelijk beschuldigingen van gesjoemel met handtekeningen – slaagt de oppositie er uiteindelijk in om de benodigde

handtekeningen bijeen te krijgen. Via haar brede coalitie *Súmate* (wat iets betekent als ‘kom erbij’ of ‘doe mee’) is de oppositie er nu van overtuigd dit referendum te kunnen winnen. Door de economische problemen (die de oppositie mee veroorzaakt) laten de positieve resultaten van het beleid immers op zich wachten. Maar de oppositie misrekent zich. De uitgebreide sociale programma's, de toenemende organisatie in de volkswijken en de bewustwording van de gewone man en vrouw doorheen de confrontaties met de oppositie versterken het Chávez-kamp. Het referendum vindt plaats op 15 augustus 2004. President Chávez krijgt 59 % van de stemmen achter zich.

De oppositie weigert het resultaat te aanvaarden. Ze schreeuwt ‘fraude’ en ‘bedrog’, tegen de beoordeling in van de observatoren van de Organisatie van Amerikaanse Staten en het Cartercentrum (van voormalig VS-president Jimmy Carter) die toezien op het verloop van de stembusgang. Hiermee ontmaskert de oppositie zich nog meer als ondemocratisch en bedrieglijk. Ze grijpt zelfs naar geweld met politieke moorden. Een nieuwe poging tot staatsgreep wordt verijdeld. Er duiken gegevens op over plannen om Hugo Chávez te vermoorden.

In haar boek *De Chávez-code* beschrijft Eva Golinger hoe de Verenigde Staten via de *National Endowment for Democracy* (NED), één van de vele mantelorganisaties van de CIA, de oppositiebeweging *Súmate* heeft gefinancierd en ondersteund. *De Chávez-code* heeft de verdienste de CIA-bemoeienissen in Venezuela in detail te beschrijven en te illustreren aan de hand van originele documenten.^{xxiii}

Consolidatie

Het verlies in het referendum van 2004 heeft de oppositie tijdelijk uit verband gespeeld en verlamd. Op 31 oktober 2004 zijn er regionale verkiezingen waarin de coalitie rond Hugo Chávez het gouverneurschap veroverd in 22 van de 24 deelstaten van Venezuela. Enkele dagen vóór de parlementsverkiezingen van 4 december 2005 beslissen alle oppositiepartijen zelfs om zich terug te trekken en niet deel te nemen aan de stembusgang. Op die manier proberen ze een voor hen verloren positie om te buigen in een ondermijning van de geloofwaardigheid van die verkiezingen. Zonder resultaat... Het enige gevolg is dat alle 167 parlementszetels in handen komen van partijen van de coalitie rond Chávez.

Een jaar later, op 3 december 2006, zijn er opnieuw presidentsverkiezingen. Chávez wint die met bijna 62 % van de stemmen. Hij behaalt nu de overwinning in alle 24 deelstaten. In bijna 5000 van de 11.000 stembureaus behaalde Chávez meer dan 70 % van de geldige stemmen. In 1998 was dat in geen enkel bureau het geval en in 2004 was dat in 3000 bureaus. De oppositie overschreed die kaap van 70 % in maar 300 stembureaus.

Stemmen is niet verplicht in Venezuela. Elke persoon moet zich eerst als kiezer laten registreren om van zijn stemrecht gebruik te kunnen maken. Ook dan nog ben je niet verplicht om te gaan stemmen. Daarom voerde Chávez in 2006 een brede campagne in de volkswijken om kiezers te laten registreren. In 1998 had Chávez de presidentsverkiezingen gewonnen met 3,6 miljoen stemmen. In 2006 behaalde hij 7,3 miljoen stemmen. De stemmen voor de oppositie stegen van 2,8 miljoen in 1998 naar 4,2 miljoen stemmen.^{xxiv}

Hiermee is het Bolivariaanse project in de periode 1998-2006 maar liefst tien keer bevestigd

in verkiezingen.

De oppositie en de Verenigde Staten hebben in de voorbije jaren verschillende strategieën uitgetoetst, via de media en via wettelijke weg, met sabotage, moordcommando's en pogingen tot staatsgreep. Maar ze slaagde er voorlopig niet in om de revolutie te stoppen. Dankzij een correcte politieke leiding en een brede democratische houding, kan Chávez elke aanval van de oppositie benutten om het proces te radicaliseren.

En toch. De ervaring van Cuba – waar de Amerikaanse agressie ook na 47 jaar revolutie onverminderd aanhoudt – leert dat de rijke elites en de Verenigde Staten hun pogingen om Chávez ten val te brengen nooit zullen opgeven.

2007 – Chávez in het offensief

In januari 2007 kondigt president Hugo Chávez een reeks drastische maatregelen aan. Met dit project wil hij Venezuela in de komende vijftien jaar verder omvormen.^{xxv}

Chávez noemde de voorbije periode (1999-2006) een 'overgangsfase die afloopt.' Nu begint een nieuwe periode, het Nationaal Project Simon Bolívar 2007-2021, met als doel 'een Bolivariaans socialisme, dat nood heeft aan een hoger niveau van inzet en engagement, duidelijkheid en efficiëntie, en revolutionaire kwaliteit.' Streefdatum is 2021, de tweehonderdste verjaardag van de Venezolaanse onafhankelijkheid.

Chávez ziet vijf pijlers voor zijn plannen:

Eerst is er een volmachtenwet (*ley habilitante*) die de 'moederwet' moet worden van het hele project. Over een periode van 18 maanden wil Hugo Chávez per decreet een aantal specifieke wetten laten maken. In de Venezolaanse politiek waren er al eerder dergelijke volmachten, zoals onder het eerste presidentschap van Carlos Andrés Pérez (1974-1979) en onder Chávez na de grondwetsherziening in 1999, toen de eerste 49 revolutionaire wetten werden goedgekeurd.

Bij die volmachten voorziet Chávez alvast de hernationalisering van sleutelindustrieën die onder eerdere regeringen werden geprivatiseerd.

'Alles wat werd geprivatiseerd, zal opnieuw worden genationaliseerd', stelde Hugo Chávez.^{xxvi} Daarbij horen de telecommunicatiemaatschappij CANTV, zeg maar de Belgacom van Venezuela, dat vandaag het grootste privébedrijf is in Venezuela. CANTV werd in 1991 geprivatiseerd. Het wordt vandaag gecontroleerd door het Amerikaanse bedrijf Verizon. Ook de elektriciteitsmaatschappijen wil Chávez opnieuw nationaliseren. Vandaag is het grootste privé-elektriciteitsbedrijf EdC (*Electricidad de Caracas*), dat de hoofdstad Caracas van elektriciteit voorziet, eigendom van het Amerikaanse AES Corporation.

Als tweede grote pijler noemt Hugo Chávez een nieuwe grondwets hervorming die de hervorming van 1999 moet vervolledigen. De opheffing van de onafhankelijkheid van de Centrale Bank is daarvoor de centrale maatregel, want 'die onafhankelijkheid is een instrument van het neoliberalisme' die de regering de mogelijkheid ontnemt om een eigen economisch en financieel beleid te voeren, los van de dictaten van de financiële markten. Of die maatregel ook een eerste stap zal zijn in het breken van de financiële macht van de compradore-burgerij en het internationaal financierkapitaal in Venezuela, zal moeten blijken.

Daarnaast wil Chávez ook de beperking wegwerken waardoor een president maar twee

mandaten van zes jaar kan opnemen.

Een derde pijler is het lanceren van een *Bolivariaanse volksopvoeding*, met als doel ‘de nieuwe waarden te ontwikkelen’ en komaf te maken met ‘oude waarden als individualisme, kapitalisme, en egoïsme.’

De vierde as draait rond het reorganiseren van de staatsmacht waarbij de marginale en armere delen van het land meer aan bod komen.

De vijfde pijler moet de macht van de lokale gemeenschappen, wijken en dorpen ontwikkelen. De bestaande vormen van volksparticipatie moeten omgevormd worden tot de basis van de politieke macht, vindt Chávez: ‘die staat van gemeenschappen *moet* de burgerlijke staat vervangen, want al de staten werden opgericht om revoluties te voorkomen.’ De oude staat moet hervormd worden in een ‘revolutionaire staat.’

Op vele terreinen blijkt de huidige staatstructuur – die een voortzetting is van het neoliberale staatsapparaat van de jaren 1990 – eerder een instrument dat de hervormingen afremt en tegenwerkt, dan een ‘bastion van de revolutie.’ De nog grotendeels intacte economische en financiële macht van de compradore-burgerij en de continuïteit van het staatsapparaat zijn twee belangrijke structurele zwaktes van de Bolivariaanse revolutie. Hoe drastisch Hugo Chávez de reorganisatie van het staatsapparaat ziet, is vandaag niet duidelijk.

Er moet nog een hele weg afgelegd worden om de politieke en economische overheersing van de Verenigde Staten en de compradore-burgerij over Venezuela te breken. Weinig waarschijnlijk dat Washington dit zomaar zal laten gebeuren... De confrontatie met de Verenigde Staten dreigt de komende maanden en jaren dan ook te zullen toenemen.

De binnenlandse politiek van de Bolivariaanse Revolutie

Misiones

Vanaf 2003 worden de inkomsten van de petroleumuitvoer geïnvesteerd in sociale programma's of *misiones* (missies). Die speciale programma's pakken een aantal belangrijke problemen aan, waarbij ze gedeeltelijk de vaak zeer bureaucratische en soms tegenwerkende ministeries omzeilen.

Een eerste reeks missies hebben vorming en opleiding tot doel: *Misión Robinson* (alfabetisering), *Misión Ribas* (afmaken van het basisonderwijs), *Misión Sucre* (middelbaar onderwijs). Daarnaast zijn er nog universitaire programma's. De vroegere directiegebouwen van PDVSA in Caracas zijn nu de uitvalsbasis van de ‘universiteit van de armen’, van waaruit die opleidingsmissies worden georganiseerd.

Het meest gekende programma is de missie *Barrio Adentro*, waarbij gratis gezondheidszorg wordt verstrekt aan de miljoenen mensen in de buitenwijken van de Venezolaanse grootsteden, meer dan de helft van de totale bevolking. Meer dan 20.000 Cubaanse artsen en andere gezondheidswerkers werken er samen met een beperkte maar groeiende groep Venezolaanse collega's. In de eerste drie jaar waren er in het kader van de *misión Barrio Adentro* 200 miljoen consultaties en werden 600 diagnostische centra opgericht met hoogtechnologische apparatuur voor diagnose en behandeling.

Op economisch vlak probeert de missie *Vuelvan caras* werk te verschaffen. Bedoeling is om

mensen op te leiden om werk te vinden en hen met kredieten te ondersteunen om een coöperatieve te vormen.

De missie *Mercal* zet een breed netwerk van staatswinkels op waar gesubsidieerde basisproducten te koop zijn. De ervaring van de oliestaking wees de Venezolaanse regering op haar zwakke punten: zowat de hele distributieketen van de grotendeels ingevoerde voedingsproducten steunde de staking. Met *Mercal* startte de regering een eigen systeem. Op drie jaar tijd zijn er 14.000 winkels opgestart, voornamelijk in de arme wijken. Mercal is vandaag de grootste distributieketen van het land en het tweede grootste bedrijf in het algemeen. Mercal wordt bezocht door iedereen, los van elke politieke overtuiging. In oktober 2005 is de verkoop in het *Mercal*-systeem goed voor 34,7 % van de totale verkoop aan voedingsproducten in de distributiesector, in maart 2006 was dat al 47,3 %.^{xxvii} 40 % van wat in de *Mercal*-keten wordt verkocht wordt, is in Venezuela gemaakt. Op die manier helpt de keten ook de eigen industriële ontwikkeling.

Andere missies zijn *Zamora*, voor hulp aan de boeren, *Piar*, die de mijnbouwgemeenschappen ondersteunt, en *Guaicaipuro* die zich richt op de inheemse volkeren.

De pensioenen werden verhoogd tot op het niveau van het minimumloon, dat ook omhoog ging (vandaag ongeveer 250 dollar per maand). Met de missie *Moeders van de wijk* kunnen huismoeders met financiële problemen regeringssteun ontvangen. Het nieuwe hieraan is dat de wijk zelf beslist wie recht heeft op dergelijke steun.

Ten slotte was er in 2006 de missie *Identidad* (identiteit) die de vermelde campagne voor inschrijving in het kiesregister organiseerde.

Strijd tegen de armoede: succesvol?

In mei 2006 schrijft Jorge Castañeda, ex-minister van Buitenlandse Zaken van Mexico in *Foreign Affairs* dat ‘de indicatoren van armoede en menselijke ontwikkeling in Venezuela er voortdurend zijn op achteruit gegaan na 1999, toen Chávez aan de macht kwam.’^{xxviii} Ook de *Financial Times* bevestigt op 11 mei 2006 dat ‘het Nationaal Instituut voor de Statistiek van Venezuela (INE) begin vorig jaar (2005, *nvdr*) verklaarde dat 53 % van de bevolking in armoede leefde op het einde van 2004, dat is 9,2 punten méér dan in het begin van 1999 toen Chávez aan de macht kwam. Niet tevreden met die resultaten, eiste de president een verandering in methodologie van de INE. Kort daarna, midden 2005, waren er nog slechts 39,5 % armen. Een “verbetering met 14,5 punten op enkele maanden tijd”’^{xxix}

Om die beweringen te onderzoeken, baseren we ons op de analyse van het *Center for Economic and Policy Research* uit Washington, dat op zoek ging naar de juiste cijfers.^{xxx}

Tabel 2. Armoede in Venezuela (1997-2005)

Jaar	Semester	Gezinnen	Personen in armoede (%)

1997	1 ^e	55,6	60,9
	2 ^e	48,1	54,5
1998	1 ^e	49,0	55,4
	2 ^e	43,9	50,4
1999	1 ^e	42,8	50,0
	2 ^e	42,0	48,7
2000	1 ^e	41,6	48,3
	2 ^e	40,4	46,3
2001	1 ^e	39,1	45,5
	2 ^e	39,0	45,4
2002	1 ^e	41,5	48,1
	2 ^e	48,6	55,4
2003	1 ^e	54,0	61,0
	2 ^e	55,1	62,1
2004	1 ^e	53,1	60,2
	2 ^e	47,0	53,9
2005	1 ^e	42,4	48,8

	2 ^e	37,9	43,7

Bron: Nationaal Instituut voor de Statistiek, Bolivariaanse Republiek Venezuela.

Voorgaande tabel geeft een overzicht van het percentage armoede in Venezuela per half jaar in de periode 1997-2005. De derde kolom geeft het percentage arme gezinnen, de vierde kolom heeft het over arme personen.

Uit de figuur blijkt een sterke daling van de armoede begin 1997 door de economische groei op dat moment. Ondanks de verminderde groei en het stilvallen ervan in 1998, blijven de armoedecijfers geleidelijk dalen tot 39 % (van de gezinnen) in 2001. In de loop van 2002 en 2003 moeten we echter een stijging vaststellen tot 55 %. Daarna zien we een snelle daling tot onder de 38 % in de tweede helft van 2005 (gezinnen).

De vergelijking van die cijfers met de stellingen van *Foreign Affairs* en de *Financial Times* leidt tot vier belangrijke opmerkingen:

1. De stijging van de armoede in 2002 en 2003 werden veroorzaakt door de economische recessie in die jaren. De recessie was dan weer het directe gevolg van de politieke onrust die leidde tot de mislukte staatsgreep in april 2002 en van de petroleumstaking van december 2002 tot februari 2003. Tussen eind 2001 en het eerste trimester van 2003 verminderde het bruto binnenlands product van Venezuela met 28,1 %. Toen die staking voorbij was, kon de economie heropleven. Tussen 2004 en 2006 bereikte Venezuela drie jaar op rij een economische groei van meer dan 10 %. Er kwamen sociale programma's en de lonen werden herhaaldelijk verhoogd (zo steeg het minimumloon twee keer in 2006). Door de positieve groei daalde ook de werkloosheid.^{xxxix} Als gevolg daarvan was er een sterke daling van de armoede. Ondanks de moeilijke jaren 2002-2003, liggen de armoedecijfers van 2005 een stuk lager dan die van 1999. Ook in 2006 groeide de economie en we kunnen ervan uitgaan dat de cijfers nog beter zijn.
2. Hoe komen *Foreign Affairs* en *Financial Times* dan aan tegengestelde conclusies? Bewust of onbewust werd het cijfer van het eerste semester van 2004 (53,1 %) als vergelijkingspunt gebruikt. Dat ligt duidelijk een stuk hoger dan de gegevens van 1999. Maar meer dan het resultaat van het beleid van Chávez, meet dit cijfer de impact van de politieke agitatie in de jaren 2002-2003.
3. In tegenstelling tot wat de *Financial Times* beweert, heeft de INE niets veranderd aan de manier waarop de armoede gemeten wordt. Elías Eljuri, de voorzitter van de INE, beschuldigt de internationale pers van een leugencampagne. In een artikel in de *Miami Herald* onder de welluidende titel: 'Mirakel! De armoede in Venezuela is plots gedaald', verdedigt Eljuri zich: 'Toen ik vertelde dat de armoede was toegenomen, was ik een held. Nu de economie is gegroeid en ik rapporteer dat de armoede is gedaald, maken ze van mij een leugenaar.'^{xxxix}
4. De daling van de armoede in vergelijking met 1999 slaat alleen op het inkomen. We mogen niet vergeten dat in Venezuela in de voorbije jaren heel wat sociale programma's

zijn opgezet voor de arme twee derden van de bevolking. Er zijn de onderwijsprogramma's met massale deelname. Naar schatting 14,5 miljoen mensen hebben toegang tot de gratis gezondheidszorg^{xxxiii}, en 40 tot 47 % van de bevolking (10,7 à 12,5 miljoen mensen) koopt gesubsidieerde producten in de *Mercal*.^{xxxiv}

Normaal moeten de armoedecijfers met die verhoogde koopkracht rekening houden bij de berekening van de kostprijs van de basisbehoeften. Voor de onderzoekers was het onduidelijk of, en op welke manier, die gesubsidieerde prijzen in rekening zijn gebracht. Als dat niet het geval is, is het werkelijke armoedecijfer na 2004 lager dan wat hier is aangegeven. Ook gratis toegang tot gezondheidszorg en gratis onderwijs hebben een belangrijke invloed op de koopkracht. Hoewel die diensten een belangrijke impact hebben op de levenskwaliteit van de armen, zijn ze niet te verrekenen in een koopkrachtstijging en zijn ze dus niet in de tabel verwerkt.

Een 'endogene' economische ontwikkelingspolitiek

Na de grote stakingen en sabotageacties in 2002 en 2003 doet Hugo Chávez een oproep aan alle economische sectoren in het land om de handen in elkaar te slaan om de economie te stimuleren: 'Onafhankelijk van onze ideologie, onafhankelijk van onze politieke en filosofische concepten, hebben we allemaal een gemeenschappelijk doel: het land en de economie vooruit stuwten om het te ontwikkelen. Om werk te creëren is het nodig om de hele economie te reactiveren: de kleine en middelgrote ondernemingen, de grote bedrijven, de agro-industrie en de landbouw. Ik doe een oproep aan iedereen, bedrijfsleiders en werknemers: laten we samen werken voor de toekomst van het land. Venezuela moet niet alleen petroleum uitvoeren. Het moet ook een industrieland zijn, een landbouwland, een toerismeland. En de industrie moet in dit alles een fundamentele rol spelen.'^{xxxv}

Chávez noemt zijn ontwikkelingspolitiek 'endogeen', 'van binnenuit.' Het hele beleid is gericht op het ontwikkelen van de eigen industrie en voedselproductie, en daarbij ook samen te werken met andere Latijns-Amerikaanse landen. De afhankelijkheid van Amerikaanse investeringen, en vooral de massale import uit de Verenigde Staten, moet sterk verminderen. Lokale initiatieven krijgen alle kansen om zich te ontwikkelen. Endogene ontwikkeling betekent 'in staat zijn zelf het zaad te produceren dat we nodig hebben om te zaaien, het voedsel dat we eten, de kledij die we dragen, de producten en diensten die we nodig hebben. We moeten de economische, culturele en technologische afhankelijkheid doorbreken.'^{xxxvi}

Sinds 1999 bestaat er een wet die de kleine en middelgrote industrie en de coöperatieven bevoordeelt bij contracten met de overheid, o.a. voor de *Mercal*-winkels.

De wet voor de promotie en de verdediging van de investeringen maakt het mogelijk dat de staat over het hele land ondernemers gaat steunen. In de huidige fase van de Bolivariaanse revolutie is er nood aan een gemengde economie met daarin een publieke sector, een coöperatieve sector en een privésector van klein tot groot. Chávez: 'De revolutie is er niet om het privébezit te ondermijnen, integendeel, we moeten het stimuleren en ondersteunen om samen met de publieke sector het land te ontwikkelen.'^{xxxvii}

Meer strategisch is de wet over de uitbouw van speciale ontwikkelingszones. Nationale en

ook buitenlandse investeerders krijgen daardoor extra steun bij hun investeringen: tijdelijke belastingvrijstelling, steun en bescherming van de investering door de staat enzovoort. Ook hier ligt de nadruk op de kleine en middelgrote ondernemers. Chávez: ‘We moeten hen beschermen tegen de monopolies, tegen hoge interestvoeten van de banken, tegen gelijk welke dreiging die de kleine en middelgrote projecten, die zovele Venezolanen willen opstarten of al opgestart hebben, kunnen destabiliseren.’^{xxxviii}

Hiermee grijpt Hugo Chávez naar een model van (kapitalistische) economische ontwikkeling met een gemengde economie en sterke steun van de staat. Die politiek is een belangrijk onderdeel van het eerder vermelde Nationaal Project Simon Bolivar 2007-2021. Chávez wil minder afhankelijkheid van petroleum als enige exportproduct, minder afhankelijkheid van import van voedingsmiddelen en andere producten, meer nadruk op verscheidenheid in de eigen industrialisering, en meer integratie in Latijns-Amerika.

B(l)oeiende explosie van de coöperatieve sector

Het stimuleren van coöperatieven is een belangrijk onderdeel van de endogene economische ontwikkeling. Zij streven verschillende doelstellingen van de Bolivariaanse revolutie tegelijk na. Ze zijn deel van een gemengde economie, ze helpen de werkloosheid te bestrijden, ze zorgen voor organisatie en samenwerking onder de mensen. Het ontwikkelen van coöperatieven is een expliciete opdracht van de nieuwe grondwet.

Een nieuw ministerie voor Volkseconomie helpt mensen om collectief een kleine zaak te runnen en geeft beurzen voor studie en opleiding in coöperativisme, productie en boekhouding. Toen een speciale wet rond coöperatieve associaties in 2001 was goedgekeurd, steeg het aantal pijlsnel. Bij het aantreden van Chávez, in 1998, waren er in Venezuela 762 wettelijk geregistreerde coöperatieven. Half 2006 was hun aantal gegroeid tot 108.000, met samen zowat anderhalf miljoen geassocieerden. 31 % is een handelscoöperatieve, inclusief restaurants en hotels. 29 % werkt in transport of communicatie, 18 % is landbouwcoöperatieve. Slechts 8,3 % doet aan industriële productie.^{xxxix}

De meeste coöperatieven zijn klein. Maar sinds januari 2005 ondersteunt de staat ook arbeiders die een gesloten of failliet bedrijf in coöperatie willen nemen. Onteigening kan gebeuren door onderhandelingen met de eigenaar over een redelijke overnameprijs. In andere gevallen wordt een bedrijf door de arbeiders bezet. De suikerraffinaderij van Cumanacoa is hiervan een voorbeeld. De regering onteigende het bezette bedrijf en de arbeiders namen het in coöperatief bezit. De overheid leende aan de coöperatieve het geld voor de beperkte schadeloosstelling. Dergelijke bedrijven worden vaak gezamenlijk geleid door verkozen afgevaardigden van de arbeiders en door mensen die door de regering worden aangeduid.

Toch is het aantal bedrijven dat op die manier in bezit komt van arbeiderscoöperatieven eerder beperkt. Bepaalde strekkingen van de vakbeweging eisen een radicalere politiek van onteigeningen, maar de regering is eerder terughoudend.

De missie *Vuelvan caras* leidt mensen op in management en boekhouding en verleent studiebeurzen. Wie afstudeert en een coöperatieve wil oprichten krijgt prioriteit op het vlak van technische steun, kredieten en leveringscontracten aan de staat. Het initiatief om collectief een onderneming op te starten moet wel van de mensen zelf komen. Dit

programma is één van de meest succesvolle instrumenten om de werkloosheid te doen dalen in een snel groeiende economie.

Petroleos de Venezuela S.A. (PDVSA)^{xl}

In de eerste jaren van het presidentschap van Hugo Chávez stond de staatsoliemaatschappij PDVSA voortdurend in het centrum van de politieke strijd. De mislukte staatsgreep of de daaropvolgende oliestaking: alles draaide om de oliemaatschappij. Dit is niet verwonderlijk, want PDVSA is veruit het grootste bedrijf van het land. Maar was PDVSA niet al een staatsbedrijf sinds de jaren 1970? Wat is dan precies het verschil met vroeger? En hoe komt het dat PDVSA ook vandaag nog contracten onderschrijft met oliemultinationals als Exxon-Mobil, Chevron of BP?

Voorgeschiedenis

De eerste olieboringen gebeurden in 1912. Twee jaar later kwam de eerste Venezolaanse petroleum op de internationale markt. Maar het land had geen eigen technologie of expertise en dus werden buitenlandse bedrijven zoals Shell en Standard Oil aangetrokken. Tegen 1928 was Venezuela de grootste petroleumexporteur en de tweede grootste producent in de wereld. Maar de overgrote meerderheid van de Venezolanen merkte daar niets van. Vooral de multinationals vaarden er wel bij, en een kleine lokale elite werkzaam in de petroleumindustrie of in het staatsapparaat werd er stinkend rijk van.

In 1976 nationaliseerde de regering van Carlos Andrés Pérez de petroleumindustrie door alle privé-aandelen over te kopen. PDVSA was geboren. Hoewel alle macht in handen bleef van een beperkte elite, werd er toch een begin gemaakt van een sociale politiek voor de arme meerderheid. In de jaren 1980 verslechterde het economische klimaat en zakten de petroleuminkomsten dramatisch, wat leidde tot de grote sociale en politieke onrust die we hiervoor beschreven.

Apertura

Voor PDVSA betekende dat vooral dat het bedrijf te weinig middelen had om in de industrie te investeren. De bedrijfsleiding koos voor een strategie van *apertura*, het openstellen van het bedrijf voor de inbreng van buitenlands kapitaal via dienstverleningscontracten ('*operating agreements*'). De staat bleef eigenaar van de oliereserves, maar de privé-bedrijven kregen een contract voor het ontginnen van die olie. De contractant moest instaan voor 100 % van de investeringen, de technische analyse en het productieplan. Uiteindelijk moesten zij de olie overdragen aan PDVSA in ruil voor betaling van verleende diensten (*service fee*). Het was de staat die de olie commercialiseerde.

Die maatregel ging samen met het opleggen van een forfaitaire belasting van 34 % in plaats van de 66,6 % bedrijfstaks die algemeen werd toegepast in de olie-industrie. Bovendien stond de aangerekende *service fee* los van elke reële productiekost. Op basis van cijfers van 2005 kan aangetoond worden hoe nadelig die *operating agreements* waren. In het eerste trimester was de marktprijs van petroleum 34,67 dollar per vat, terwijl de privé-bedrijven de regering 18,17 dollar (of 52 % of de marktwaarde) aanrekenden als *service costs*. In diezelfde periode

produceerde PDVSA zelf olie in gelijkaardige omstandigheden voor slechts 4 dollar per vat, zowat 11 % van de marktwaarde.

Dit was echter niet het einde van het verhaal. Aangezien de multinationals enkel diensten verleenden, waren zij niet verantwoordelijk voor het betalen van de royalty's, een staatsheffing op de uitvoer van de olie. Die heffing was vastgelegd op 30 % van de verkoopprijs en moest betaald worden door PDVSA. Maar aangezien PDVSA zelf rijkelijk administratiekosten aanrekende, claimde het dat er geen winst was maar een nettoverlies. Dus, enerzijds rekenden de multinationals veel te hoge kosten aan, anderzijds gingen de leidende kaders van de staatsoliemaatschappij zelf met de rest van de inkomsten lopen. De staat kreeg nauwelijks iets.

Joint ventures

De Chávez regering heeft – na het vervangen van de leiding van PDVSA – de dienstverleningscontracten vervangen door 'joint ventures' (gemengde bedrijven). Zo'n joint venture is een contract tussen twee of meer bedrijven om samen een nieuw bedrijf te vormen om een specifiek project te realiseren. Shell, Chevron, Repsol en veel andere bedrijven hebben zulke contracten getekend met PDVSA. Elke deelnemer investeert een afgesproken percentage en ontvangt een overeenkomstig deel van de geproduceerde olie om die zelf op de markt te brengen. Er is ook een mechanisme vastgelegd waarbij de bedrijven er baat bij hebben hun productiekosten laag te houden. Sinds 2001 behoudt PDVSA steeds een meerderheidsaandeel in elke joint venture. Hiermee behoudt het bedrijf de controle over elke beslissing rond investering of productie.

De regering ontvangt nu ongeveer 87 % van de winsten: PDVSA heeft zowat 60 % van de aandelen, de regering ontvangt 50 % taksen (de huidige bedrijfstaks voor de oliesector) op de ene helft en 33 % royalty's op de andere helft van het aandeel van 40 % dat in privéhanden is. $[(60 \% \times 1) + (40 \% \times 0,5) + ((40 \% \times 0,5) \times 0,33) = 86,6 \%$]

De geplande uitbreiding van de olieontginning volgens het *Plan Siembra Petrolera* (strategisch plan van de olie-industrie voor 2006-2012) zal dit soort samenwerkingsakkoorden snel doen toenemen. De buitenlandse investeringen in de Venezolaanse oliesector zullen drastisch verhogen en de regering zal er minimum 51 % aandeel in hebben.

Als één van de maatregelen bij het begin van zijn nieuwe ambtstermijn kondigde Chávez begin 2007 aan dat PDVSA ook een meerderheidsaandeel zal afdwingen in de joint ventures die werden aangegaan vóór de veralgemening van de 51 %-regel in 2001. De 'oude' contracten zijn samen goed voor de productie van ongeveer 600.000 olievaten per dag of 18 % van de totale Venezolaanse productie. Hier worden o.a. de Amerikaanse multinationals Exxon-Mobil en Chevron, het Franse Total en het Britse BP geïdëeerd.^{xii}

Er is een linkse kritiek die zegt dat de regering haar soevereiniteit uitverkoop, dat er principieel een volledige nationalisatie nodig is. Privé-kapitaal – en zeker buitenlands kapitaal – denkt enkel aan winst, en mag nergens bij de olieontginning betrokken worden, is de stelling. De industrie zou moeten functioneren volgens socialistische principes, dat wil zeggen: volledig in handen van de staat, en bovendien liefst nog collectief geleid door de arbeiders.

De regering heeft hierop een veel flexibeler kijk.

De joint ventures (niet alleen in de olie-industrie, maar ook in andere belangrijke economische sectoren) brengen investeringen en expertise naar Venezuela, waar ze vandaag op heel wat punten nog ontbreken. Hierdoor leert de lokale industrie van de buitenlandse-inbreng op het vlak van bedrijfsorganisatie en technologie. De buitenlandse inbreng kan dan na verloop van tijd overbodig worden naarmate de lokale economie zich ontwikkelt en diversifieert. Chávez ziet de samenwerking met het buitenland dus als complementair met de vermelde 'endogene ontwikkeling.'

In de wereld van vandaag zijn er limieten aan de mogelijkheden van een land als Venezuela, dat zulke sterke economische banden heeft met de Verenigde Staten, om een eigen koers te varen. Dan kan de aanwezigheid van Amerikaans kapitaal doorheen de joint ventures enigszins helpen om de Verenigde Staten iets meer op een afstand te houden. Aangezien 12 % van de olie-import in de VS afkomstig is uit Venezuela, en dat komt overeen met de helft van de huidige Venezolaanse productie, hebben beide landen elkaar nodig.

Een te grote afhankelijkheid van een beperkt aantal multinationals is hierbij een belangrijk risico. Naar de toekomst toe probeert Venezuela niet alleen zijn productie, maar ook zijn afzetmarkt te diversifiëren. Zo is China een belangrijke markt voor de toekomst. Naarmate landen als China, India en Rusland hun positie op de internationale scène versterken, probeert Venezuela ook elk van die landen te betrekken bij investeringen in de olie- en andere industrieën. Die landen zitten ook mee rond de tafel voor de constructie van een gaspijplijn van Venezuela naar Argentinië, met aftakkingen naar een reeks andere landen onderweg.

Tegelijkertijd toont de situatie in de oliesector, samen met de sterke aanwezigheid van internationaal kapitaal in de banksector, in de import/export en in de mediaconcerns, dat de anti-imperialistische revolutie nog in haar kinderschoenen staat.

Landhervorming

De Venezolaanse regering voert een ambitieus programma voor landhervorming door. In de nieuwe grondwet kreeg de staat de plicht om de ontwikkeling van de landbouw te stimuleren.^{xliii} Een nieuwe landbouwpolitiek moet voorrang geven aan landgebruik op landbezit en moet de voedselsoevereiniteit versterken.^{xliiii}

In 1997 was 75 % van de grond nog steeds in handen van 5 % van de eigenaars. 75 % van de eigenaars bezat samen slechts 6 % van het land.

De huidige landhervorming – en voornamelijk het feit dat niet alleen staatsgronden maar ook privébezit kon worden herverdeeld – werd sterk gecontesteerd door de oppositie. Toch was de landhervorming van 2001 niet erg radicaal. Enkel bezit van braakliggend land boven een bepaalde oppervlakte, afhankelijk van de kwaliteit van het land, kon gedeeltelijk worden onteigend.^{xliiv} Bovendien krijgt de eigenaar een financiële compensatie aan marktprijs.

De landhervorming wordt uitgevoerd door het Nationaal Landinstituut (INTI). Daarnaast is er nog het Nationaal Instituut voor Rurale Ontwikkeling (INDER) die moet instaat voor technologie, wegen, kredieten en opleiding van boeren. Een derde instituut, de Venezolaanse Landbouwcorporatie (CVA) moet de boeren en de coöperatieven helpen om hun producten op

de markt te brengen.

In het begin kwam het hervormingsprogramma traag op gang. Daarom werd in 2003 het *Plan Ezequiel Zamora* opgestart. Op twaalf maanden tijd werd 1,5 miljoen hectare verdeeld aan 130.000 families (zowat 650.000 personen); gemiddeld kreeg elke familie dus ongeveer 11,5 ha. Eind 2004 waren dat er twee miljoen hectare. In 2005 moest het programma nog versneld worden met de verdeling van nog eens twee miljoen hectare.

Bij de uitvoering van de hervorming werden in de voorbije vier jaar 130 boeren vermoord. Volgens PROVEA, Venezuela's belangrijkste mensenrechtenorganisatie, werden de meesten van hen vermoord door huurmoordenaars in dienst van de grootgrondbezitters. Dit is een belangrijk verschil met de periode voor Chávez: toen werden opstandige boeren vermoord door de ordediensten van de staat.^{xlv}

Een hele reeks problemen belemmert het hervormingsproces. Enerzijds zijn er wettelijke en administratieve problemen, wegens een slecht register van landtitels en door het voortdurend aanvechten van onteigeningen. Dat maakt het proces moeilijk en zeer traag. Aan de andere kant is er de straffeloosheid en de chaos op het Venezolaanse platteland. Die wordt niet alleen veroorzaakt door de repressie van de landeigenaars, maar ook door smokkelaars, Colombiaanse paramilitairen en hun Venezolaanse tegenhangers, en corrupte politie en militairen.

De zaken worden verder gecompliceerd door de zwakheid van de boerenorganisaties die de boeren moeten organiseren en ondersteunen. Ook de INDER en de CVA staan nog niet ver genoeg met hun ondersteunende rol in opleiding en steun aan de productie en vermarkting.^{xlvi}

De regering heeft inspanningen geleverd om coöperatieven te bevoordelen bij aankopen van de staat maar de productieprijzen van landbouwproducten blijft veel te hoog in vergelijking met de prijs van ingevoerde producten. Toch blijft het de bedoeling dat Venezuela zelf kan instaan voor een groter deel van haar eigen voedingsbehoefte. De band met de missie *Mercal* zorgt voor een snel groeiende afzetmarkt.^{xlvii}

Participatieve democratie

Stedelijke comités voor grond

Als onderdeel van de wet over de landhervorming, werden op 4 februari 2002 per decreet 'stedelijke comités voor grond' (CTUs – *comités de terrenos urbanos*) opgericht. Hierdoor kon elke familie die kon bewijzen dat ze haar eigen huis had gebouwd in een van de vele volkswijken, de wettige eigenaar worden van dat huis en de grond. Daartoe moesten 100 à 200 families zich verenigen in een CTU en gezamenlijk de wettelijke stappen zetten. Een Technisch Bureau voor Stedelijk Grondbezit en Regularisatie schrijft de eigendomsbewijzen uit.

Dat eenvoudige systeem leidde tot een enorme mobilisatie. Begin 2006 heeft het Technisch Bureau gegevens over 5212 CTUs, over het hele land, die samen 5,7 miljoen personen organiseren.

Die CTUs leiden tot een groeiende organisatie en participatie in de wijken. Ivan Martinez, directeur van het Technisch Bureau voor Registratie, ziet de CTUs als het verstrekken van het

basisrecht op een eigen woning, samen met ‘het versterken van de organisatie, planning en versterking van de lokale gemeenschappen.’^{xlviii}

Begin 2006 zijn de CTUs de meest verspreide vorm van participatieve democratie in Venezuela. Zelforganisatie staat daarbij centraal. Elke CTU beslist zelf over zijn agenda. Geleidelijk aan werden ook andere thema’s bediscussieerd: onderwijs, cultuur, sociale problemen in de wijk...

Naast de vergaderingen van elke CTU apart, zijn er vergaderingen op het lokale niveau (wat in Venezuela *Parroquia* – parochie – wordt genoemd), met telkens 10 à 20 CTUs. Een derde niveau van bijeenkomsten is dat van heel Caracas.

De meeste deelnemers zijn aanhangers van president Chávez omdat ze vinden dat hij hun belangen verdedigt. Minstens even belangrijk is dat ook tegenstanders van Chávez deelnemen aan de CTUs. Dat helpt om de polarisatie te doorbreken en is een stap vooruit in vergelijking met de Bolivariaanse kringen die voordien bestonden: dat waren (te) politieke organisaties, onvoldoende verbonden met de concrete noden van de wijk. De regering is dan ook geleidelijk aan de CTUs financieel beginnen steunen. In oktober 2005 werd een fonds van 142,5 miljoen dollar voorzien.

Wijkraden

Vanaf april 2006 werd een systeem van wijkraden (*consejos comunales* – CCs) in het leven geroepen, na goedkeuring van een wet hierover in het parlement. De bedoeling is om – vanuit de ervaring van de CTUs – een instrument voor lokale democratie te creëren dat zelfstandig functioneert en de lokale ontwikkeling bevordert. De comités omvatten telkens 200 tot 400 families en moeten de vroegere organisatievormen verenigen. Ze werken met een verkozen leiding en er wordt van hen verwacht dat ze ontwikkelingsinitiatieven op lokaal niveau uitwerken. Ze kunnen speciale fondsen aanvragen voor projecten die te maken hebben met onderwijs, bouw, transport, gezondheidszorg, landbouw of behuizing.

Het CC-proces heeft verscheidene maanden nodig om te rijpen. De echte leiders komen pas na enige tijd naar voor. Eerst wordt de wijk gemotiveerd. Met huisbezoeken aan de hele wijk stellen de comitéleden van huis tot huis een bevolkingslijst samen en wordt een eerste socio-economische analyse van de wijk gemaakt. Een commissie stelt ook de geschiedenis van de wijk op schrift. Pas na een tijdje functioneren wordt een woordvoerder verkozen. Op die basis kan het CC dan wettelijk geregistreerd worden en in aanmerking komen voor fondsen.

De woordvoerders moeten geregeld herkozen worden. Zij zijn ‘de stem van de wijk.’ Zij kunnen zelf geen beslissingen nemen, dat doet de wijkvergadering. Uiteraard werkt de ene CC beter dan de andere.

De CCs zijn ook de beste school voor politieke vorming. Eerst leid je een wijk om eigendomstitels te bekomen, infrastructuur te verbeteren, allerhande zaken door te voeren. Geleidelijk zie je dan dat er niet alleen de wijk is, maar ook de stad, en dan het hele land. Chávez stimuleert de participatie van de gewone man. Hij is ervan overtuigd dat de kracht van het Bolivariaanse proces in de organisatie van de bevolking ligt.^{xlix}

De Venezolaanse regering kondigde aan dat ze in 2007 vijf miljard dollar ter beschikking

stelt van de gemeenschapsraden, drie keer meer dan in 2006, waarin toen al een veelvoud van in 2005 aan de CTUs was gegeven. Een deel van die verhoging zal nodig zijn om de verwachte toename van het aantal gemeenschapsraden op te vangen. Eind 2006 waren er al 13.000 gemeenschapsraden actief en eind 2007 zouden er naar verwachting 21.000 zijn.¹

Chávez ziet de comités als basis voor de nieuwe staatsstructuren waarover hij sprak bij het begin van zijn nieuw mandaat als president in januari 2007.ⁱⁱ

Arbeidersraden

Op 28 januari 2007 riep president Chávez op om de *Consejos Comunales* twee broertjes te geven: de ‘*Consejos de Trabajadores*’ en de ‘*Consejos de Campesinos*.’ De wijkcomités worden – als basis van volksorganisatie – dus aangevuld met arbeiderscomités en boerencomités. De Venezolaanse arbeidersklasse was al een hele tijd bezig met het opzetten van dergelijke comités.

De Communistische Partij van Venezuela (PCV) speelt een belangrijke rol bij het uitwerken van een wetsvoorstel dat dergelijke comités een wettelijke basis moet geven. Hun belangrijkste taak zal erin bestaan de arbeiders controle te laten uitoefenen in de leiding van het bedrijf en op de werking van de vakbond, zowel in openbare als in privébedrijven.

De arbeiders- en boerencomités zijn van strategisch belang in de opbouw van een organisatie die het revolutionaire proces moet leiden. ‘Het gaat om de geleidelijke uitbouw van een politieke organisatie van de arbeiders, die verder gaat dan de eisenstellende organisatie in vakbonden’, stelt Oscar Figuera, algemeen secretaris van de PCV.ⁱⁱⁱ

Het leger en zijn band met het volk

Het Venezolaanse leger^{liii}

Bij de staatsgreep tegen Chávez in 2002 speelde het Venezolaanse leger niet de rol die we gewend zijn van vorige staatsgrepen in Latijns-Amerika.

Wat maakt het leger van Venezuela zo verschillend? Eerst en vooral is er de invloed van Simón Bolívar. Hij had veel aandacht voor de armen en streefde naar de integratie van Latijns-Amerika. Sinds meer dan twintig jaar bestaat er een Bolivariaanse beweging in het leger.

Minstens even belangrijk is het feit dat, sinds de jaren zeventig, de meeste officieren niet meer opgeleid worden door het Amerikaanse leger in de *Escuela de las Américas*, maar in de eigen Venezolaanse Militaire Academie. Ze krijgen een universitaire opleiding en komen in contact met andere universitaires, wat hun denkwereld verruimt.

In Venezuela bestaat geen kaste van militairen zoals in andere landen. Een meerderheid van hoge officieren is afkomstig uit de onderste lagen van de bevolking. Zij zien de realiteit van de volkswijken in de steden en de miserie op het platteland. Tegenover die armoede zien ze de oligarchie die baadt in weelde en de petroleumrijkdom voor zich houdt. Zij kennen de dagelijkse problemen en zijn minder manipuleerbaar door de hogere klassen.

Onvermijdelijk heeft de *Caracazo* van 1989 een belangrijke invloed gehad op het bewustzijnsproces van heel wat militairen. Toen werden de soldaten de straat opgestuurd om de bevolking te onderdrukken. Er kwam geen antwoord op de schreeuwende problemen, de

schreeuwiers werden neergekogeld.

Het bewustwordingsproces van Chávez zelf geeft aan hoe al die elementen samen kwamen in de ontwikkeling van een revolutionaire beweging in het leger. Tegelijkertijd maken zijn charisma en mobilisatiekracht dat er in het leger veel sympathie is voor zijn figuur en zijn beleid. Het Bolivariaans project staat voor soevereiniteit van het land en verdediging van het nationale patrimonium, het leger inbegrepen.

Ten slotte zien vele militairen die het misschien niet eens zijn met de revolutionaire politiek van Chávez, dat hij handelt met strikt respect voor de staat en dat hij strikt de electorale en grondwettelijke regels volgt.

De militaire hervorming van 2005^{liv}

‘Integrale verdediging van het land’ heet de nieuwe militaire doctrine. Ze vertrekt van het standpunt dat de revolutie in een anti-imperialistische fase zit, die moet verdiept en geconsolideerd worden volgens drie strategische lijnen.

Een eerste lijn is het versterken van de militaire capaciteit van het land, inclusief de aankoop van nieuw materiaal, om een strikt defensieve militaire strategie op punt te stellen. De aankoop van legermateriaal wordt verbonden aan de transfer van technologie die Venezuela in staat stelt een eigen militaire industrie op te bouwen, en gebeurt in samenwerking met China, India en Rusland.

De tweede strategische lijn is de consolidatie en de verdieping van de samenwerking tussen burgers en militairen, met als doel de massale deelname van het volk in een strategie van ‘integrale landsverdediging.’ Venezuela moet zich voorbereiden op verschillende scenario’s: destabilisatie, staatsgreep en zelfs de mogelijkheid van een interventie zoals die in Irak.

In navolging van Vietnam en Cuba werkt Venezuela aan een strategie die het hele volk mobiliseert om haar land te verdedigen. Elk weekend volgen honderdduizenden vrijwilligers een militaire opleiding onder leiding van het leger. Ze worden opgeleid tot reservisten die moeten helpen bij de verdediging van het land en van de Bolivariaanse revolutie.

In januari 2006 stelde Hugo Chávez: ‘De enig mogelijke oorlog die dreigt, is een verdedigingsoorlog tegen een invasie van het Noord-Amerikaanse imperialisme.’

Reservisten hebben altijd bestaan in Venezuela maar volgens generaal Mario Arvalaez Rengifo, de tweede verantwoordelijke persoon voor de Reservisten, waren de 15.000 reservisten in 1998 meer een getal op papier dan een reële organisatie.^{lv}

Dat veranderde toen Chávez aan de macht kwam. Er kwam meer geld en een betere vorming. De fundamentele hervorming kwam pas in 2005: de reservisten waren nu niet langer een aanhangsel van de verschillende militaire eenheden maar kregen een eigen structuur met een nationale leiding.

Burgers kunnen vrijwillig toetreden tot de reserve. Dan volgen ze, gedurende zes maanden, elk weekend een militaire opleiding. Daarnaast krijgen ze vorming in mensenrechten en militaire wetten. Wie slaagt, wordt lid van de actieve reserve. Zij vormen lokale eenheden in hun eigen wijk. Daar trainen ze verder om zich goed te organiseren in functie van de verdediging van hun lokale omgeving.

In mei 2006 waren er al 100.000 reservisten actief. Chávez heeft in zijn toespraken

herhaaldelijk vermeld dat hij minstens een miljoen en liefst zelfs twee miljoen reservisten wil.

General Arvalaez: ‘(Na hun training bestaat) zowat 80 % van hun werk uit sociale activiteiten, slechts 20 % is militair. We hebben het hier niet alleen over oorlog, maar ook over sociale inclusie. We willen de patriottische waarden bij de bevolking versterken.’ Daarom zijn de reservisten ook wijkvrijwilligers die actief meewerken aan de sociale ontwikkeling.

De hele strategie is gebaseerd op de visie van de Hugo Chávez dat de Bolivariaanse revolutie zich enkel kan versterken door een nauwe burgerlijk-militaire samenwerking. Dat moet een wederzijdse band zijn: de burgers helpen de militairen bij de defensie en de militairen helpen de burgers in de nationale ontwikkeling.

Strijd om de media

De Venezolaanse media en de CIA

In maart 2006 werd de regering Chávez – zoals elk jaar– veroordeeld door de Inter-Amerikaanse Persvereniging (SIP – *Sociedad Interamericana de Prensa*) wegens ‘het schenden van de vrije meningsuiting en het recht op informatie.’

De SIP verenigt de elite van de geschreven en audiovisuele media van het Amerikaanse continent in een corporatistische organisatie.^{lvi} Ze heeft haar zetel in Miami, waar ze de beste relaties onderhoudt met extreemrechtse Cubaanse groeperingen. In de beheerraad vinden we Miguel Henrique Otero en Andrés Mata Osorio, eigenaars van respectievelijk *El Nacional* en *El Universal*, de twee grootste kranten van -Caracas. Beiden werkten in de voorbije jaren actief mee aan de destabilisatie van de regering Chávez. Zo stonden ze bijvoorbeeld mee op de eerste rij tijdens de mislukte staatsgreep van 11 april 2002.

Andrés Mata van *El Universal* is bovendien lid van de beheerraad van de Venezolaans-Amerikaanse Kamer voor Handel en Industrie (*VenAmcham*), die zich tot doel stelt ‘de economische banden tussen Venezuela en de Verenigde Staten te bevorderen doorheen het versterken van de vrijhandel en het verdedigen van de gerechtvaardigde algemene belangen van haar leden.’^{lvii}

De SIP werd opgericht in 1943 en heropgericht in 1950 door de CIA-agenten Jules Dubois en Joshua Powers, in samenwerking met het Amerikaanse *State Department*. Haar opdracht was het ondersteunen van een buitenlandse politiek tijdens de McCarthy periode.^{lviii} Onder leiding van de CIA voerde de SIP begin jaren 1970 een uitgebreide campagne tegen de linkse regering van Salvador Allende in Chili en hielp ze bij de voorbereiding van de staatsgreep van Augusto Pinochet op 11 september 1973. De Chileense krant *El Mercurio* speelde toen een centrale rol.

Op 12 april 2002, in volle staatsgreep, verdedigde de voorzitter van de SIP, Robert Cox, de actie en gaf al zijn steun aan dictator-voor-twee-dagen Pedro Carmona: ‘Dit is een prachtig voorbeeld. De regering van Pedro Carmona zal zeker en vast de bladzijde omslaan en de persvrijheid verdedigen. We gaan een waarachtig democratische periode tegemoet.’^{lix}

De vier ruiters van de Apocalyps

In 1979 verkocht de Venezolaanse regering haar openbare zender Kanaal 5. In de jaren '80 en '90 gaven de opeenvolgende regeringen steeds meer armslag aan de privézendens. Dat leidde tot centralisatie in een klein aantal mediagroepen. 'De vier ruiters van de Apocalyps' was de naam die Hugo Chávez voor hen bedacht.^{lx}

Venevisión, het televisiestation met de hoogste kijkcijfers, is in handen van Gustavo Cisneros. Hij wordt 'de koning van de joint ventures' genoemd. Hij heeft zijn zakenimperium opgebouwd door zijn samenwerking met Amerikaanse multinationals (Coca-Cola, Pizzahut, AOL-Warner). Hij heeft nauwe banden met allerlei Amerikaanse economische en politieke groepen. Met een fortuin van meer dan vier miljard dollar, beweert Cisneros over zichzelf dat hij de rijkste en meest invloedrijke mediabaron van Latijns-Amerika is.^{lxi}

Globovisión is in handen van Alberto Federico Ravell en Ricardo Zuluaga. Beiden waren vroeger verbonden met de grote sociaaldemocratische groep *Acción Democrática*. *Globovisión* heeft een 24-uren-nieuwskanaal, en op haar andere kanaal zijn veelvuldig discussieprogramma's die het beleid van Chávez op de korrel nemen.

Televen is van Omar Camero. Naast stichter en voorzitter van *Televen* en de bedrijven errond, is Camero stichtend voorzitter of directeur van – minstens – een twintigtal andere nationale en internationale bedrijven.

Ten slotte is er *Radio Caracas Televisión* (RCTV), eigendom van Marcel Granier, multimiljonair en verzamelaar van Ferrari's. Dat zendstation is het oudste van Venezuela (1953) en het tweede in kijkcijfers. Recent is het in de problemen geraakt, omdat Hugo Chávez beslist heeft om de uitzendlicentie van RCTV niet langer te verlengen, wegens diens openlijke steun aan de staatsgreep in 2002.^{lxii}

Uitzondering in dit medialandschap is het dagblad *Panorama* in Maracaibo. Eigenaar Estéban Piñeda, een succesvolle zakenman in Maracaibo, weigert zich aan te sluiten bij de andere mediamagnaten en neemt een onafhankelijke houding aan. Tijdens de dagen van de staatsgreep gaf hij vier opeenvolgende edities van zijn krant uit, waarin de gebeurtenissen op de voet werden gevolgd. Andere televisiestations repten met geen woord over het volksprotest, en de meeste kranten verschenen gewoon niet.

Na de poging tot staatsgreep is hij uit de *Bloque de Prensa* gestapt, omdat die nationale vereniging van dagbladuitgevers openlijk de coup had gesteund.^{lxiii}

De beweging van de lokale media

In 1999 keurde de Nationale Vergadering een wet over de telecommunicatie goed. Dat gaf de lokale media kans om zich te ontwikkelen. In het begin kwam die beweging van lokaal media-activisme maar traag op gang. Na de mislukte staatsgreep kwam er een explosie van het aantal lokale radio's. Zij bleken een belangrijke rol te hebben gespeeld in het verspreiden van de informatie tijdens die cruciale dagen en in de mobilisatie van de bevolking tegen de coupplagers. Er kwam een wet over de Regulatie van de wijkradio en

televisie.

In 2002 waren er 13 lokale radio's met licentie. In juni 2005 waren dat er 170. Naast die 170 erkende radio's zijn er zeker nog 300 die zonder officiële papieren. Ze werden opgericht door organisaties in de volkswijken, inheemse groepen in het Amazonegebied, of boeren uit de Andes.^{lxiv} Ook ontstonden er enkele televisiestations – zoals Catia-TV (in het stadsdistrict met dezelfde naam).^{lxv} De lokale media staan vooral ten dienste van de lokale noden. Ze schrikken er ook niet voor terug om de regering te bekritisieren op concrete kwesties. Ze vervullen een belangrijke rol in de politieke discussie en waakzaamheid.

Telesur: 'Een andere televisie is mogelijk'

Onder impuls van Hugo Chávez werd *Telesur* opgericht, een samenwerking van verschillende Latijns-Amerikaanse landen om een internationale televisiezender op te zetten. De Latijns-Amerikaanse tegenhanger van het Arabische kanaal *Al Jazeera*, zeg maar. Vanaf oktober 2005 ging *Telesur* uitzenden over heel Latijns-Amerika, met de expliciete bedoeling om een alternatief te bieden voor de Amerikaanse media zoals CNN. Op 2 februari 2006 tekenden *Telesur* en *Al Jazeera* een akkoord voor uitwisseling van informatie en technologie.

'Wij zenden 24 uur per dag uit en 60 % van ons programma bestaat uit nieuwsberichten. Het nieuws is allemaal uit eerste hand, vanuit Caracas en onze andere kantoren in het continent', stelt *Telesur*-directeur Aharonian.^{lxvi}

Dit media-initiatief is één van de facetten van de ambitieuze internationale politiek van de Bolivariaanse revolutie. Hierbij staan de Latijns-Amerikaanse integratie en de verdediging van een multipolaire wereld voorop.

Buitenlandse politiek

Venezuela en Latijns-Amerika

In 1994 neemt George Bush senior het initiatief om een vrijhandelszone op te richten over het hele Amerikaanse continent, van Alaska tot Vuurland. Eind 1994 vergadert hij in Miami met 34 staats- en regeringsleiders uit de regio in een eerste *Summit of the Americas*. Er wordt een principeverklaring ondertekend onder de naam '*Pact voor ontwikkeling en voorspoed: democratie, vrijhandel en duurzame ontwikkeling van de Amerika's*.'

In 2000 wordt in Quebec – tijdens de derde *Summit of the Americas* – de ALCA of FTAA (*Área de Libre Comercio de las Américas* – Vrijhandelsakkoord voor de Amerika's) boven de doopvont gehouden. Het akkoord moest in werking treden in 2005. Maar het verzet tegen dit vrijhandelsakkoord bleek te groot. Eén van de voortrekkers in dit verzet is de Venezolaanse president Hugo Chávez. Tijdens de top in Quebec was hij de enige die tegenstemde.

De Verenigde Staten proberen ondertussen de meubels uit de brand te redden door met afzonderlijke landen bilaterale vrijhandelsakkoorden af te sluiten.

Tegenover de ALCA stelt Chávez de ALBA, het Bolivariaans Alternatief voor Amerika. Hij omschrijft zijn voorstel als een gemeenschappelijk Latijns-Amerikaans project van anti-

imperialistische integratie en sociale en economische ontwikkeling met socialistische perspectief, en verwijst daarbij o.a. naar de samenwerkingsakkoorden op sociaal en economisch vlak met Cuba, en het opstarten van de Latijns-Amerikaanse nieuwzender Telesur met Argentinië, Uruguay, Cuba en Brazilië.

Er is uiteraard ook de petroleum: ‘Venezuela is een onderontwikkeld land, arm, met veel armoede en ongelijkheid. En toch, binnen de ALBA hebben we Petrocaribe opgericht. Venezuela verkoopt olie aan 14 landen uit de Caraïben, met 40 % korting, af te betalen over 25 jaar, met een interest van 1 % en 3 jaar uitstel van betaling.

Als we dit uitrekenen, komt dit voor 70 % neer op een schenking, door de korting en het uitstel van betaling. Bovendien kunnen ze ons betalen met goederen en diensten, niet noodzakelijk in geld. Het is onze bedoeling om de zwaksten, de kleinsten te helpen.’

‘Maar dat doen we niet alleen in de Caraïben. (...) Ik moet jullie vertellen dat Venezuela op het punt staat een olieraffinaderij te kopen in Argentinië; we gaan hierin investeren en een distributiesysteem uitbouwen. 100 miljoen dollar om Venezolaanse petroleum naar Argentinië te brengen, hier te raffineren, en helpen bij de distributie aan een zo laag mogelijke prijs. Hetzelfde doen we met Brazilië. We hebben een akkoord met Petrobras en we gaan een grote raffinaderij bouwen in Pernambuco, in het noordoosten van Brazilië.’^{lxvii}

Ook de integratie van Venezuela in de *Mercosur*, de vrijhandelszone met Brazilië, Argentinië en Uruguay, moet in dat perspectief gezien worden.

Venezuela en de OPEC

Venezuela speelde een centrale rol bij het ontstaan van de OPEC in Bagdad in 1960. Vandaag zijn elf belangrijke olieproducerende landen er lid van.^{lxviii} De doelstellingen van de OPEC zijn o.a. het coördineren en samenbrengen van de oliepolitiek van de leden met de bedoeling een stabiele en eerlijke olieprijs af te dingen en een efficiënte en geregelde toevoer naar de verbruikende landen te verzekeren.

Toen Hugo Chávez in januari 1999 aan de macht kwam, was de OPEC in crisis. Er werden wel productiebeperkingen afgesproken maar niemand hield zich eraan. Gevolg: de olieprijsen waren extreem laag voor de producerende landen. Chávez begint een internationaal offensief om alle OPEC-landen mee te krijgen in het versterken van hun organisatie en het naleven van de productiebeperkingen. Doel: een hogere en stabiele olieprijs. Een eerste stap daarin was uiteraard dat Venezuela zelf de productiebeperkingen strikt ging naleven. In maart 1999 spreekt de OPEC een productiedaling af van 4 %. Al gauw beginnen de prijzen te stijgen. Dat eerste succes leidde snel tot een betere naleving van de gemaakte afspraken: de productiequota werden gerespecteerd en niet-OPEC-landen, zoals Groot-Brittannië en Noorwegen, waren niet in staat om de dalende productie op te vangen. De *Financial Times* schrijft in september 1999: ‘De voorbije maanden waren een van de succesvolste periodes in de geschiedenis van de OPEC-pogingen om de olieprijs te controleren.’

Hugo Chávez zegt hierover op 1 mei 1999: ‘De verhoging van de olieprijsen is niet het resultaat van een oorlog of van de volle maan. Nee, het is het resultaat van een afgesproken strategie, een ommekeer van 180 graden in de politiek van de vorige regeringen van

Venezuela en van PDVSA. Eerst beslisten we om zelf de productiebeperkingen van de OPEC te respecteren. Daarnaast kwamen we overeen om het niveau van die beperkingen op te voeren.^{1xix}

De stijgende vraag naar petroleum op de wereldmarkt, o.a. door de economische groei in China en de situatie in het Midden-Oosten, hebben de olieprijs verder omhoog gestuwd. Ook de aanslepende crisis in Venezuela, eind 2002 en begin 2003, lokte een prijsstijging uit.

Venezuela wil een multilaterale wereld

Chávez ziet de olie als een instrument om de economische en politieke banden met andere landen te diversifiëren. Zijn doelstellingen zijn enerzijds een Latijns-Amerikaanse integratiepolitiek, en anderzijds het bevorderen van multilaterale economische relaties op wereldvlak.

Hugo Chávez heeft de belangrijkste internationale samenwerkingsakkoorden onderhandeld tijdens een rondreis eind 2004. Hij had het over een ‘*tegenoffensief*’ tegen de extreme afhankelijkheid van zijn land van de Verenigde Staten en tegen de pogingen van de VS om Venezuela en Latijns-Amerika te blijven domineren. De resultaten van die rondreis maken zijn invulling van een multilaterale economie zeer concreet: met Cuba komt er een samenwerking voor het ontginnen van nikkel en – op basis daarvan – in de productie van roestvrij staal in Venezuela. Met Argentinië, Spanje en Libië komt er commerciële samenwerking. In Moskou is er een akkoord over wapenleveringen gesloten maar ook de industriële samenwerking wordt drastisch opgevoerd: bauxietontginning, aluminiumproductie en gemeenschappelijke olie- en gasontginning. Iran bouwt in Venezuela een fabriek voor de assemblage van tractoren en landbouwvoertuigen. Later komt daar ook de productie van vrachtwagens en auto’s bij. Ten slotte zijn er met China afspraken over een kredietlijn voor woningbouw, technische steun aan kleine bedrijven, en de ontwikkeling van de agro-industrie. Er werd zelfs bekeken of computers en andere technologische producten binnenkort in Venezuela konden geproduceerd worden. Chávez: ‘Het is een voorbeeld van het feit dat men geen imperium moet hebben om groot te zijn. Men kan, zoals China, groot worden, zonder zich als voorbeeld voor de anderen op te dringen, met respect voor ieders systeem en bijzonderheden. Zo moet de wereld van de toekomst eruitzien. De andere wereld die we nodig hebben en die we willen.’^{1xx}

Belangrijke band met Cuba

De Cubaanse revolutie houdt nu bijna vijf decennia stand tegen de voortdurende agressie van de Verenigde Staten. De Bolivariaanse revolutie in Venezuela zag zich enorm gesterkt door die lange ervaring. Sinds het bezoek van Hugo Chávez aan Fidel Castro, in 1994, is die samenwerking geleidelijk aan versterkt.

Het meest bekende aspect van de steun van Cuba zijn de artsen die de missie *Barrio adentro* bevolken. Maar het akkoord tussen Venezuela en Cuba, getekend door Hugo Chávez en Fidel Castro op 14 december 2004, verbreedt en verdiept de samenwerking tussen beide landen. Het belang ervan kan moeilijk overschat worden. Hugo Chávez noemde het ‘een *Bolivariaans* en

Martíaans Alternatief Akkoord voor Amerika. Een akkoord zonder voorgaande tussen twee zusterrepublieken, een akkoord van integratie waardoor we het kunnen hebben over de tweede fase van het mirakel dat de missie Barrio Adentro is, waardoor we het kunnen hebben over economische complementariteit.¹⁷¹

Ook Fidel Castro gebruikt grote woorden om het belang ervan te onderstrepen. Hij noemde het ‘een akkoord tussen beide landen dat zeer verre gaand is en een werkelijke integratie betekent. (...) Wij hebben Venezuela evenzeer nodig als zij ons. Het is een band tussen broers, tussen volkeren. De Venezolanen zijn nu de meest oostelijke inwoners van Cuba, en de Cubanen worden de meest westelijke bewoners van Venezuela.’¹⁷²

Daarnaast is duidelijk dat Cuba ook op nog heel wat andere gebieden een belangrijke steunpilaar is voor de verdediging en de ontwikkeling van de Bolivariaanse revolutie. Hierover stelde Hugo Chávez in december 2006: ‘Ooit zal de geschiedenis moeten geschreven worden van de Bolivariaanse Revolutie en van de grote rol, de oneindige, onvergelykbare, onuitgegeven, nooit eerder geziene steun op humaan, sociaal, moreel, wetenschappelijk vlak die de Cubaanse Revolutie, en Fidel Castro aan het hoofd van het Cubaanse volk, ons hebben gegeven en ons geven. Maar ik zeg u, wanneer over 100 jaar deze geschiedenis zal geschreven worden, en de onderliggende informatie weergeeft, dan zal Fidel Castro in Venezuela gezien worden als een Venezolaan, en zal begrepen worden dat Venezuela en Cuba voor altijd verenigd zijn op hun weg.’¹⁷³

Politieke en ideologische evolutie van Hugo Chávez

In juli 2005 legt Hugo Chávez uit hoe hij evolueerde van nationalistische militair naar zijn huidige overtuiging dat enkel het socialisme sociale rechtvaardigheid kan brengen en armoede kan uitroeien. We citeren hieronder uit het interview dat verscheen in het Chileense blad *Punto Final*.¹⁷⁴

‘Toen de Sovjet-Unie begon ineen te storten, zagen we de socialistische idealen verdwijnen, zelfs in de kringen en publicaties die zich beriepen op het marxisme of de gewapende strijd.’

‘In Venezuela was er de militaire opstand van 4 februari 1992. Die Bolivariaanse beweging had echter geen socialistisch perspectief. Lees mijn verklaringen uit die periode erop na en je zult vaststellen dat wie ons vroeg of wij links of rechts waren, als antwoord kreeg: “Nee, die verdeling bestaat niet. Dat was een neutraal standpunt, los van de realiteit, maar zeer sterk beïnvloed door de fraseologie van “het einde van de geschiedenis”, door de val van de Sovjet-Unie enzovoort.’

‘Dan volgt de huidige fase: in 1999 stappen wij in de regering. De grondslagen van de Bolivariaanse revolutie die zoals je weet na de staatsgreep van april 2002 een stap voorwaarts had gezet, krijgen vorm. Het is op dat ogenblik dat deze revolutie als anti-imperialistisch wordt voorgesteld. Daarvoor hadden we dat nooit zo bekeken. Het was ons antwoord op de staatsgreep en ons volk heeft dat met veel energie overgenomen.’

‘Misschien bestond tijdens de eerste jaren van onze regering – en toegegeven, ook ik heb zo gedacht, al was het niet lang – de illusie dat wij het “zowel met God als met de duivel”

zouden kunnen vinden. Sommige mensen die met mij samenwerkten en met wie ik mij, tot op zekere hoogte, omringde in dit paleis – je weet dat er invloedssferen ontstaan rond de macht en rond de personen die een deel van die macht verpersoonlijken – verkondigden dat “je niet het conflict moet zoeken, maar de consensus”. Ik liet mij de eerste jaren meeslepen door dat discours. Het was in die periode dat ik Clinton en belangrijke Amerikaanse patroons ontmoette. Ik ging naar het Internationaal Muntfonds, naar de Beurs van New York en heb daar op de beroemde kleine gong geslagen...’

‘Maar, omdat ik uit de bergen kom en bergbewoners een heel bijzonder instinct ontwikkelen, ontdekte dat ik “ingesloten” zat. Op een morgen ging ik naar de telefooncentrale van het paleis en ontdekte dat ze daar instructies hadden gekregen om bepaalde oproepen niet door te geven. Die van Fidel Castro bijvoorbeeld, die werden opgetekend in een boek maar niet naar mij doorgeschakeld. De groep die mij toen omringde, was nu eenmaal van mening dat contacten met Fidel Castro niet positief waren en ook niet nodig. Tot op de dag dat ik besepte dat ik ingesloten zat.’

Er is geen ‘derde weg’

‘Er was de staatsgreep van 2002, de patronale staking, de oliesabotage, een tegen-staatsgreep, er waren discussies en lectuur. En ik kwam tot het besluit – en daar neem ik de volle verantwoordelijkheid voor, omdat ik er met niemand over heb gediscussieerd vóór ik naar het Sociaal Forum van Porto Alegre ging (in januari 2005) – dat het socialisme de enige weg is om de armoede te overwinnen.’

‘Op een bepaald moment dacht ik wel aan de “derde weg”. Ik kon de wereld maar moeilijk interpreteren. Ik was verward, las de verkeerde dingen, had raadgevers die mijn verwarring nog vergrootten. Ik stelde zelfs voor om in Venezuela een forum te organiseren over de derde weg van Tony Blair. Ik heb veel gesproken en geschreven over het “menselijk kapitalisme”. Vandaag ben ik ervan overtuigd dat zoiets niet bestaat.’

‘Ik ben ervan overtuigd dat het socialisme de weg is. Ik heb het land uitgenodigd om daarover te debatteren. Ik denk dat het een nieuw socialisme moet zijn, met nieuwe vragen, binnen de context van een nieuw tijdperk dat nog maar pas begint. Daarom heb ik de vrijheid genomen om dit project het “socialisme van de 21e eeuw” te noemen.’

‘Ik wil bijvoorbeeld een paar ideeën aanbrengen. Eén daarvan is zeggen dat Christus de eerste socialist van ons tijdperk was. Ik ben christen en ik denk dat het socialisme zich moet voeden met de meest authentieke stromingen van het christendom. Het is er mij niet om te doen een of ander verlicht personage te zoeken als model dat wij allemaal moeten kopiëren. Dat zou absurd zijn. Wij gaan het socialisme realiseren vanuit onze eigen wortels.’

‘In Venezuela stelde ik de zaken op de volgende manier voor: wij leven in een overgangperiode. (...) Een overgang, die ik “revolutionaire democratie” durf te noemen, (...) het soort democratie die voorwaarts stormt als een cavalerie, deuren opent en zich laaft aan het volk. Het is een overgang naar het socialisme. Deze richting is nu veel duidelijker in Venezuela. Had je mij vier jaar geleden gevraagd: “Chávez, waar gaan we naartoe?” dan zou mijn antwoord ongetwijfeld veel vager geweest zijn. Zelfs wat ik je nu vertel is nog niet precies genoeg. Vandaag denk ik dat we op het socialisme afstevenen. We moeten de

revolutionaire democratie richten op het socialisme.’

‘Dat heeft hier, van onder uit, een zeer interessante dynamiek ontwikkeld. PDVSA (*Petróleos de Venezuela S.A.*, het openbare petroleumbedrijf), bijvoorbeeld, discussieert vandaag intern over deze kwestie. De ambtenaren van mijn regering die marxistisch gevormd waren, durfden niet over het socialisme spreken. Ik heb hen toestemming gegeven. Vandaag wordt er zelfs in het Parlement over socialisme gesproken. Het is als een bevrijding, over een thema dat taboe was, spreken we weer. De mediachantage was heel zwaar: wie zichzelf socialist noemde, was “voorbijgestreefd”, een “holbewoner”, een “dinosaurus”. Nu is dat anders, het socialisme is alom tegenwoordig en er zijn zelfs een aantal patroons die verklaren dat ze er geen schrik van hebben. Dat is fantastisch! We moeten luisteren naar hun redenen, deze respecteren en in het debat betrekken. De militairen spreken over socialisme en revolutie, debatteren erover. Ik vind dat heel positief. En ik aanvaard mijn verantwoordelijkheid in dit proces. Wij moeten veel studeren en debatteren. Wij hopen binnenkort een internationaal evenement over het socialisme te organiseren om zo de verschillende opinies en ervaringen te leren kennen.’

Op weg naar een eenheidspartij

Eind 2006 zijn er niet minder 24 partijen en politieke groepen die Hugo Chávez naar voor schuiven als ‘hun’ presidentskandidaat. Chávez: ‘Elke dag komen er nieuwe partijen bij en die evolutie gaat in tegen de richting van de revolutie: de versplintering is bron van verdeeldheid.’ (...) ‘In 2007, en als onderdeel van de nieuwe fase van de revolutie, zullen we de eenheidspartij vorm geven (...) zodat er een einde kan komen aan de versplintering.’^{lxxv}

De Beweging voor de Vijfde Republiek (MVR), de partij van Chávez zelf, heeft in december 2006 besloten zichzelf op te heffen om de weg vrij te maken voor de vorming van die nieuwe partij, die de voorlopige naam meekreeg van Socialistische Eenheidspartij van Venezuela (PSUV). De andere partijen worden uitgenodigd hetzelfde te doen. Hugo Chávez: ‘Ik hoorde meningen en voorstellen, of een breed front niet beter was. Nee, nee, nee en nee... Dit is iets onherroepelijk, de Revolutie heeft een eenheidspartij nodig, één partij, niet een of andere soep van letters waarmee we in leugens zouden vervallen en het volk zouden voorliegen.(...) Voor de nieuwe fase die begint, hebben we een politieke structuur nodig, een politiek instrument dat zich ten dienste stelt, niet van deelbelangen of kleuren, maar ten dienste van het volk en van de Revolutie, ten dienste van het socialisme.’^{lxxvi}

Chávez wil die nieuwe partij opbouwen vanuit de politieke structuur die op poten is gezet voor de verkiezingscampagne van 2006. In alle wijken en dorpen, in alle volksklassen waren ‘verkiezingsbataljons’ georganiseerd, die de campagne op het terrein voerden. Tegelijk had die structuur een sterk gecentraliseerde leiding.

Hugo Chávez: ‘Luister goed, commandanten van de bataljons, van de pelotons, van de eskadrons. Aan jullie geef ik deze opdracht voor actie om van onder uit de eengemaakte socialistische partij van Venezuela te structureren: de eskadrons, de pelotons en de bataljons zullen de basisstructuur vormen van de partij, de nationale structuur. Jullie weten dat we vanaf het begin zeer strikt moeten zijn over de moraal, over de ethiek. En het hangt van jullie

af, want jullie zijn diegenen die de mensen kennen in de wijken en gemeenschappen. Bij ons mag geen enkele dief zijn, geen enkele corrupte persoon.

Maar let op. De partij kan geen electorale partij zijn, hoewel ze zeker in staat zal zijn om verkiezingscampagnes te voeren zoals we pas hebben gedaan. Maar de partij moet het electorale overstijgen. Daarom is het goed dat we er nu aan beginnen, nu er niet direct electorale uitdagingen voor de deur staan. De Socialistische Partij – naar mijn mening moeten we ze zo noemen vanaf de basis, socialistische bataljons, socialistische pelotons, socialistische eskadrons – moet in de eerste plaats een ideeënstrijd op gang trekken.^{’lxxvii}

Die ideeënstrijd is erop gericht om, net als in Cuba, het volk te mobiliseren voor een permanent verbeteringsproces van elk aspect van revolutie.

Maar de weg naar die eenheidspartij, met een klare ideologie en een klare visie over het socialisme en hoe er te geraken, is nog lang. Volgens het voorstel van Hugo Chávez komen in een eerste fase verschillende klassen, tendensen en visies samen in één organisatie. Het zal van de ideologische en politieke klaarheid van de leidende kern van die partij afhangen of dit complexe proces tot een goed einde zal gebracht worden. In het laatste hoofdstuk komen we hierop terug.

Welk socialisme in de 21e eeuw?

Chávez: ‘Ik heb geen uitgewerkt plan over het socialisme, ik roep jullie op om het samen op te bouwen. We moeten het opbouwen van onderuit, een endogeen socialisme, ons eigen model van socialisme... Op een of andere manier zijn we begonnen het op te bouwen, maar nauwelijks... goed, het is nog niet eens geboren, we zijn nu het Vaderland vorm aan het geven in voorbereiding op ons socialistisch model. Maar we zijn eraan bezig. (...) Het socialisme is een proces van elke dag, van dagelijkse opbouw, we zullen vooruitgaan tot waar we kunnen, want het socialisme waar we van dromen hangt niet enkel af van de nationale omstandigheden, het hangt ook in belangrijke mate af van de internationale situatie.’^{’lxxviii}

Ethisch bewustzijn

Voor Hugo Chávez is het morele, het ethische aspect van het socialisme zeer belangrijk. In 2005 formuleerde hij dat als volgt:

‘Het morele element is volgens mij het belangrijkste kenmerk van het socialisme van de 21^e eeuw. Daar moet je mee beginnen, bij het bewustzijn, het ethische. Che heeft veel geschreven over de socialistische moraal. (...) Het gaat om de strijd tegen de demonen die het kapitalisme heeft gezaaid: individualisme, egoïsme, haat, privileges. Ik denk dat je daarmee moet beginnen.’

‘Dat is een dagdagelijkse opdracht, een culturele en educatieve taak op lange termijn. In Venezuela zijn wij het debat begonnen en dat is erg positief. Het is een wapen in de strijd tegen de corruptie, een kwaad dat eigen is aan het kapitalisme. Corrupte bedrijven en patronen, louche zaakjes, corrupte ambtenaren die alleen op ambitie drijven. Ook onder het socialisme bestond corruptie, maar de wortels van dit fenomeen liggen wel in het kapitalisme, in de zucht naar rijkdom. Het socialisme moet het ethische verdedigen, de vrijgevigheid.’^{’lxxix}

Transformatie van de economie

Het socialisme heeft een materiële basis. Chávez zet zich scherp af tegen het socialisme als utopie. Het socialisme is door Marx uitgewerkt tot een wetenschap met een fundamenteel economische basis: ‘Het utopische socialisme was iets contemplatief, het stelde geen oplossingen voor om de problemen aan te pakken. Het waren Karl Marx en Friedrich Engels die het *Communistisch Manifest* en de stelling van het wetenschappelijke socialisme naar voor brachten. Ze stelden oplossingen voor, ze wezen op het fundamentele belang van de transformatie van de economie als we het echte socialisme willen opbouwen. De economie moet gesocialiseerd worden, het productiemodel. We moeten een nieuw model creëren, echt nieuw. En daar zijn we mee bezig, maar we zijn de weg nog aan het aftasten.’^{lxxx}

Uiteindelijk is de essentie van het socialisme het afschaffen van het privébezit van de productiemiddelen (en het daarmee samenhangende winstbejag als motor van de economie), om het te vervangen door het collectieve beheer van die productiemiddelen in functie van de behoeften van mens, maatschappij en milieu.

Hierover zegt Hugo Chávez: ‘Op economisch vlak is er een complete gedaanteverwisseling nodig van de werking van het kapitaal. Dat is een complexe kwestie. Wij zijn hier begonnen met ervaringen zoals coöperatieven en “associativisme”, collectieve eigendom, de volksbank, endogene ontwikkelingskernen, enzovoort. Er bestaan veel waardevolle ervaringen met zelfbeheer of medebeheer, coöperatieve en collectieve eigendom. Wij proberen vandaag sociale productiebedrijven en productie-eenheden van gemeenschappen in gang te zetten. Het is allemaal nog heel nieuw maar het zal ons helpen om een theoretisch model te ontwikkelen. Het gaat ook over iets specifiek: het is geen groep intellectuelen die een boek van tweeduizend bladzijden schrijven. Theorie en praktijk horen samen.’^{lxxxii}

De Bolivariaanse revolutie is nog op zoek naar haar economisch model. Hierbij is het in de huidige fase vooral van belang te erkennen dat de revolutie er nog niet in geslaagd is de invloed van de Amerikaanse multinationals en de compradore-burgerij voldoende terug te dringen, laat staan uit te schakelen. We beschreven dat zij nog altijd een enorme economische macht hebben. Met hun agressiviteit en sabotage van de voorbije periode in gedachten, is het zonneklaar dat zij die macht niet zonder slag of stoot zullen afstaan. Er is al een stuk weg afgelegd, maar er moet nog veel gebeuren. Dit gevecht zal de toekomst van de revolutie in belangrijke mate bepalen, en – indien succesvol – de weg vrijmaken voor de opbouw van het socialisme.

Revolutionaire democratie

Chávez: ‘Op politiek vlak (moeten we) de revolutionaire democratie verdiepen, want dat is socialisme. In het verleden sprak men vaak over één van de basisstellingen van Marx, die van de dictatuur van het proletariaat. Maar waar we in Venezuela de nadruk op leggen, is de democratie, volksdemocratie, participatieve democratie, protagonistische democratie.’^{lxxxiii}

De visie van volksdemocratie, waarbij voor de volksklassen een zo breed en zo diep mogelijke vorm van participatie wordt uitgebouwd, is een positievere invulling dan de definitie van het socialisme als ‘dictatuur van het proletariaat.’ Toch zijn beide concepten met elkaar

verbonden. Het onderdrukkende aspect, het kordate optreden tegen complotteurs en saboteurs die de revolutie willen omverwerpen, is noodzakelijk voor die ‘explosie van democratische besluitvorming.’

Lenin schreef hierover in 1917: ‘Het ontwikkelen van de democratie tot het einde, het vinden van de vormen van deze ontwikkeling, het toetsen daarvan aan de praktijk enzovoort – dat alles is een van de taken van de strijd voor de sociale revolutie.’ Maar, stelt hij, ‘samen met de reusachtige uitbreiding van de democratie, die voor het eerst een democratie is voor de armen, een democratie voor het volk en niet alleen een democratie voor de welgestelden’ is er de noodzaak van ‘een reeks van vrijheidsbeperkingen voor de onderdrukkers, de uitbuiters en de kapitalisten.’^{lxxxiii}

Het debat over de concrete toepassing van het socialisme in Venezuela (en Latijns-Amerika), en over de tactische wegen om er te geraken, is volop bezig.

Daarin ontbreken de reformistische of extreemlinkse interpretaties niet. Aan het ene uiterste leeft de stelling dat Venezuela vandaag al het socialisme bereikt heeft, in de zin van: ‘Socialisme via democratische weg, met veel volksparticipatie en een gemengde economie, en zonder dictatuur van een communistische partij... Dat is pas het échte socialisme van de 21e eeuw...’ Aan het andere uiterste vinden groepen dat de revolutie niet snel genoeg het socialisme kan ‘forceren’, en alle productiemiddelen nationaliseren en onder arbeiderscontrole plaatsen.

Anti-imperialisme en socialisme

Latijns-Amerika bevindt zich op een kruispunt. De groeiende tegenstelling tussen de belangen van de Verenigde Staten en die van de grote meerderheid van de bevolking verscherpt de nood aan fundamentele veranderingen. Bovendien maken we een snelle groei en radicalisering mee van de volksbeweging in heel wat landen van het continent. Die wordt versterkt door het voorbeeld van de Cubaanse – en nu ook de Venezolaanse – revolutie.

Vandaag blijft het Noord-Amerikaanse imperialisme de hoofdvijand van de volksbeweging in Latijns-Amerika en over de hele wereld. De Amerikaanse multinationals overheersen niet alleen een belangrijk deel van de economie in het Latijns-Amerika, maar intensifiëren hun agressieve fusie- en opkooppolitiek. De Amerikaanse regering ondersteunt de belangen van haar bedrijven met alle mogelijke middelen, gaande van het afdwingen van vrijhandelsakkoorden, het misbruiken van de schuldenproblematiek om openbare bedrijven (telecommunicatie, posten maar ook bijvoorbeeld de sociale zekerheid) te privatiseren, tot openlijke chantage, militaire dreiging en oorlog.^{lxxxiv}

Zoals Chávez het stelt in zijn toespraak in Mar del Plata in 2005: de strijd tegen de Vrijhandelszone voor Amerika (ALCA) en voor het Bolivariaanse (anti-imperialistische) Alternatief voor Amerika (ALBA) is niet genoeg. ‘We hebben een dubbele taak: enerzijds de ALCA en het imperialistische en kapitalistische economisch model begraven, en anderzijds een nieuwe tijd laten geboren worden, de Latijns-Amerikaanse integratie bereiken, het Bolivariaanse alternatief ALBA. Dat kunnen we alleen maar bereiken als we ons verenigen. En bovendien het kapitalisme begraven om het socialisme van de 21^e eeuw te laten ontstaan,

een nieuw historisch socialistisch project.^{’lxxxv}

Net zoals Chávez zijn we voor het socialisme. Maar we moeten de vraag stellen of de Venezolaanse maatschappij klaar is voor het socialisme, en welke stappen er nodig zijn om het op te bouwen.

Over het algemeen hebben de imperialistische landen, bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Europa, sterk ontwikkelde productiekrachten en een goed ontwikkelde arbeidersklasse. In landen die gedomineerd of bedreigd worden door het imperialisme zien we een veel beperktere ontwikkeling van de productiekrachten en dus ook van de arbeidersklasse. Zo is Venezuela wel een rijk land met grote natuurlijke rijkdommen, maar haar productiekrachten zijn relatief zwak en de arbeidersklasse is zeer beperkt.

En dan is er die enorme dreiging van het imperialisme. In Latijns-Amerika vormt de Amerikaanse overheersing en agressiviteit het hoofdprobleem. Het is voorbarig om het imperialisme dood te verklaren, of om de Verenigde Staten te onderschatten in hun verlangen, – en noodzaak – om zijn overheersing over de regio in stand te houden en uit te breiden,

De Communistische Partij van Venezuela (PCV) formuleert het zo: ‘Vanaf het eerste moment dat Hugo Chávez een leidende rol opnam, werkte het Noord-Amerikaanse imperialisme, in alliantie met de oligarchische sectoren die hen ondergeschikt zijn, aan een op tactisch vlak veelzijdig plan met een duidelijk strategisch doel. Het wou verhinderen dat er zich een nieuwe succesvolle ervaring van een nationale bevrijdingsrevolutie zou ontwikkelen en consolideren op het Latijns-Amerikaanse continent, een bevrijdingsrevolutie die de historische hegemonie van de VS zou in vraag stellen en verzwakken en perspectieven zou openen voor een socialistische toekomst. (...) In elke tegenstelling, elke kleine of grote confrontatie, vreedzaam of gewelddadig, nationaal of internationaal, die we aangaan met de reactionaire krachten, is het die strijd die centraal staat. Het feit dat deze realiteit niet duidelijk is, verhindert belangrijke sectoren die het proces ondersteunen om zich te mobiliseren in de strijd die zich dagelijks ontwikkelt tegen het imperialisme en haar interne bondgenoten.’^{’lxxxvi}

In de voorbije acht jaar is gebleken hoe de reactionaire elites van Venezuela samenwerken met, en in dienst van, het Amerikaanse imperialisme. Tijdens de poging tot staatsgreep, bijvoorbeeld, hield de CIA hun handje vast.

Tijdens zijn campagne voor de presidentsverkiezingen van december 2006 heeft Hugo Chávez herhaaldelijk gesteld dat niet oppositiekandidaat Rosales zijn tegenstander was, maar wel de Verenigde Staten.

Een brede samenwerking tegen het imperialisme

De Venezolaanse revolutie kan zich enkel ontwikkelen als ze erin slaagt de overheersing te breken van het Amerikaanse imperialisme en van de lokale compradore-burgerij waarvan de belangen samenvallen met die van het imperialisme.

De compradore-burgerij, een parasitaire elite van monopolistische financiers, speelt nog altijd een centrale rol in de Venezolaanse economie. Het klopt dat de olieontginning – de belangrijkste industriële activiteit – genationaliseerd is. Maar het bankwezen en financiersactiviteit – het eigenlijke knooppunt van de kapitalistische economie in Venezuela

– wordt, net zoals in de rest van Latijns-Amerika, nog altijd overheerst door die lokale (eigenlijk multinationale, met belangen in veel landen van Latijns-Amerika en in de Verenigde Staten) financiers-oligarchie die nauw verbonden is met de imperialistische financiers-oligarchie: de internationale bankwereld, en de financiële groepen die de multinationals (inclusief de media- en persgroepen) controleren.

Om die macht te breken, en zich te verdedigen tegen een onvermijdelijke tegenaanval, moet de Bolivariaanse revolutie kunnen rekenen op de steun van iedereen die belang heeft bij een nationale bevrijding.

Eerst en vooral is er de arbeidersklasse. Al in het *Communistisch Manifest*, toen er in Europa nog maar nauwelijks een arbeidersklasse was ontwikkeld, schrijven Marx en Engels: ‘Van alle klassen die vandaag tegenover de burgerij staan, is alleen de arbeidersklasse een werkelijk revolutionaire klasse. De andere klassen verkommeren en gaan ten onder met de opkomst van de grootindustrie, alleen de arbeidersklasse is het eigen product van de grootindustrie.’ (...) ‘Wat de arbeiders tot voortrekkers maakt, dat zijn de economische, politieke en organisatorische wetten van het kapitalisme. Zonder productieve arbeid geen meerwaarde en geen winst voor de patroon.’^{lxxxvii}

Zoals eerder gesteld, is de arbeiderklasse in Venezuela relatief beperkt. Op wie kunnen de arbeiders rekenen als bondgenoot?

Zeker en vast op de boeren en op de meest bewuste delen van het semiproletariaat in de volkswijken rond de grote steden. Het semi-proletariaat heeft niet altijd dezelfde standvastigheid tegenover een socialistisch project; die mensen voeren veelal een sterk individueel gevecht om te overleven. Maar ze hebben veel te winnen bij dit gevecht tegen het imperialisme, en zijn – door hun massale aantal – de sterkste kracht van de revolutie. Tijdens de staatsgreep van april 2002 bijvoorbeeld, speelde dit semi-proletariaat een belangrijke rol in de massale mobilisatie tegen de coupleggers.

De revolutionaire beweging moet zich in deze fase in belangrijke mate concentreren op het beantwoorden van de noden en belangen van die klassen: grond voor de boeren, eigendomstitels, onderwijs, gezondheidszorg en andere basisvoorzieningen voor de volkswijken in de steden. Chávez heeft dit vanaf het begin – via de 49 wetten en de missies – proberen in de praktijk te brengen.

De wijkorganisatie, de uitbreiding van de democratische participatie, en vooral een verdere ontwikkeling van de nationale industrie (en de inschakeling van het semi-proletariaat in het productieproces), brengen een belangrijke bewustzijnsverandering met zich mee. Die zal – naarmate het proces zich ontwikkelt – (een belangrijk deel van) het semiproletariaat meetrekken in de keuze voor een socialistisch alternatief.

Kortom: het proletariaat, het semiproletariaat en de boeren kunnen samen een stevige basis vormen voor de strijd tegen het imperialisme.

Wie kan dan nog een positieve rol spelen? De volgende die zich aansluiten zijn de progressieve delen van de kleinburgerij en delen van de ‘middenstand.’ Want ook kleine handelaars, intellectuelen en kleine en middelgrote ondernemers zijn benadeeld door de opslokkopolitiek van de multinationals.

Die groepen hebben vaak niet dezelfde mobilisatiekracht en onverzettelijkheid als de eerder

genoemde klassen. De kleinburgerij wil ook wel verandering, maar ze zit al in een relatief comfortabele situatie en is dus minder enthousiast voor radicale veranderingen. Toch kunnen ze een belangrijke bijdrage leveren in de uitbouw van de revolutie. In deze groep bevinden zich bijvoorbeeld de ‘opiniemakers’ die een brede invloed kunnen uitoefenen naar bredere bevolkingslagen toe. Zij werken aan universiteiten en in scholen, ze schrijven voor kranten en tijdschriften, vertolken hun mening op radio en tv, enzovoort.

Ten slotte is er nog de ‘nationale burgerij.’ Ook zij halen voordeel uit een politiek van nationale – endogene – economische ontwikkeling, los van het imperialisme. Maar hun engagement reikt nog veel minder ver. Het gaat om de eigenaars van die bedrijven of bedrijfjes die – veelal met lokale grondstoffen – produceren voor de lokale markt. In landen als Venezuela is dat een zwakke groep, omdat de zware basisindustrie, die zij nodig hebben voor hun grondstoffen, niet voorhanden is. De *Dutch disease*, waarbij de massale olieproductie leidt tot de import van consumptiegoederen en voedsel, verzwakt hun positie nog meer. Toch merkt een groeiend deel van die ondernemers dat ze wel varen bij de ontwikkelingspolitiek van Chávez, en ze zijn bereid om – veelal gedeeltelijk en voorwaardelijk – mee te werken. Hen inschakelen in de ‘endogene’ ontwikkeling, kan dat deel van de hogere middenklasse en de burgerij over de streep trekken om revolutionaire veranderingen te steunen.

Het is belangrijk het dubbele karakter van de nationale burgerij te onderkennen. Hun progressieve eigenschappen kunnen versterkt worden, zodat ze de samenwerking versterken. Maar ze zullen altijd een weifelende bondgenoot blijven die de radicalisering zal afremmen. Om echt te kunnen breken met het imperialisme moeten de arbeiders, met steun van de andere volksklassen, de leiding behouden over dit proces. Als de alliantiepolitiek ertoe zou leiden dat de nationale burgerij de leiding neemt, dreigen de belangen van de volksbeweging snel op de achtergrond raken en zal de revolutie afbrokkelen. Die burgerij zal – uit schrik voor de radicaliteit van de arbeidersklasse – snel in de armen van het imperialisme en de compradore-burgerij vluchten.

Een actieve politiek van samenwerking met de nationale burgerij kan ertoe bijdragen dat de burgerij taken opneemt die anders door de multinationals of de grote compradore-burgerij worden opgenomen. De Bolivariaanse revolutie probeert bijvoorbeeld de ‘endogene’ ontwikkeling te versterken en dat betekent meer dan de centrale rol van de staatsbedrijven in de noodzakelijke industriële ontwikkeling: ook alle vormen van coöperatief of individueel initiatief van microbedrijven en kleine ondernemingen worden ondersteund, terwijl ook de grote nationale ondernemers worden gestimuleerd en ondersteund.

In heel het land, en vaak heel ver weg van de hoofdstad Caracas, worden er fabrieken, productiecoöperatieven, bruggen en wegen gebouwd. Er zijn spoorwegen in aanbouw die noord en zuid, oost en west met elkaar verbinden.

Aangezien de Amerikaanse overheersing en agressiviteit het hoofdprobleem is, moeten alle inspanningen van de revolutie gericht worden op die hoofdvijand, en moeten alle krachten die daarbij een rol kunnen spelen, gemobiliseerd worden in één anti-imperialistisch front.

In Venezuela kan de socialistische revolutie niet in één keer kan worden doorgevoerd. Er is nood aan een eerste fase die *nationaal* en *democratisch* is, en die het socialisme

voorbereidt. *Nationaal* betekent de strijd voor nationale onafhankelijkheid tegenover het imperialisme, en *democratisch* staat voor het vrijmaken van de boeren (vandaag een beperkte groep in Venezuela) van de feodale uitbuiting en onderdrukking door de grootgrondbezitters, en het drastisch en structureel verbeteren van de levensvoorwaarden van de massa's in de grote steden, met programma's voor tewerkstelling, verzekerde basisbehoeften als voeding, onderwijs en gezondheidszorg. Tegelijk is er de politieke en sociale dimensie. De participatieve democratie stimuleert de vrije ontwikkeling van alle vormen van volksdeelname in via wijk- en arbeidersraden, coöperatieven enzovoort.

Op een aantal terreinen is Chávez op goede weg. Maar de economische en financiële overheersing van het imperialisme en de compradore-burgerij is nog niet gebroken. Dat blijkt in de oliesector (waar al belangrijke stappen zijn gezet) en in de banksector, de import/export en de media (waar de essentie nog moet gebeuren).

Strijd voor nationale onafhankelijkheid en democratie,
met socialistisch perspectief

In juli 2005, omschrijft Hugo Chávez de huidige fase van de revolutie in Venezuela als '*revolutionaire democratie*' om 'het soort democratie te karakteriseren die de deuren opent' en die 'een overgangsfase naar het socialisme kan genoemd worden'^{lxxxviii}, met andere woorden een fase die het socialisme moet voorbereiden.

Bij dergelijke 'nationale en democratische revolutie met socialistisch perspectief' bestaan twee risico's. Enerzijds kan de fout gemaakt worden dat de maatregelen niet ver genoeg gaan, en dat de revolutie blijft hangen in een hervormingspolitiek waarbij wel enige 'herverdeling' wordt nagestreefd van de rijkdommen, maar zonder een drastische aanpak van de plundering door het imperialisme en de lokale elites. Een politiek proces dat de confrontatie niet wil of niet kan aangaan, zal zich al snel verplicht zien om helemaal te plooiën voor de winstzucht van de multinationals en de neoliberale pletwals van de VS. Een risico dat daarmee samenhangt, is het onderschatten van de kracht van de contrarevolutie en het zich niet voorbereiden op de onvermijdelijke tegenreactie van het imperialisme.

Bij de staatsgreep van Pinochet in Chili, tegen de verkozen linkse president Allende, bleek de volksbeweging vrij machteloos te staan (zie kader). In Venezuela is een eerste poging tot staatsgreep verijdeld dankzij de volksmobilisatie en het leger, maar de huidige staatsstructuur is nog steeds in belangrijke mate een verderzetting van de neoliberale staat van de jaren 1990.

In 1971, toen president Allende al een jaar aan het hoofd van de Chileense regering van de Unidad Popular stond, gaat Fidel Castro naar Chili. Hij wijst er op het gevaar van een staatsgreep, twee jaar voor die effectief plaatsvindt. Op basis van het marxisme weet hij dat geen enkele kapitalistische klasse het volk ooit de kans zal geven zijn rijkdommen terug te nemen zonder zich daartegen te verzetten. 'De radicale hervormingen van de regering van de Unidad Popular hebben de woede en het verzet van de uitbuiters en reactionairen ontketend, zoals het geval is in alle processen van sociale verandering. Wij

hebben gezegd dat er in de geschiedenis geen enkel geval is geweest waarbij de reactionairen en de geprivilegieerden van een sociaal systeem zich vreedzaam neerlegden bij de veranderingen.’

Fidel: (Het is) ‘een wet van de geschiedenis dat de reactionairen, de uitbuiters, in hun wanhoop en met voornamelijk buitenlandse steun, het politiek fenomeen, de reactionaire stroming die het fascisme is, teweegbrengen en ontwikkelen.’

Castro waarschuwt het Chileense volk voor de omvang van het gevaar: ‘Elk revolutionair proces leert de volkeren op enkele maanden tijd wat in andere omstandigheden jaren kan duren. Er is één vraag: wie leert het meest en het snelst? De uitbuiters of de uitgebuitenen? Wie zal in het proces het snelst leren, het volk of de vijanden van het volk? Zijn jullie er heel zeker van, jullie die de hoofdrol spelen, acteurs van de bladzijde die uw vaderland vandaag schrijft, zijn jullie er volkomen zeker van dat jullie meer hebben geleerd dan jullie uitbuiters?’ (*De menige schreeuwt: ‘Já!’*)

‘Sta mij toe daar anders over te denken. Wij zijn er niet zeker van dat het volk in dit specifieke proces echt sneller heeft geleerd dan de reactionairen en oude uitbuiters. Maar er is meer. De sociale systemen die door revoluties dooreen geschud worden, hebben vele jaren ervaring. Zij hebben de ervaringen opgestapeld, culturele elementen opgestapeld, technieken opgestapeld, allerlei trucs om op te treden tegen revolutionaire processen. Daartegenover staat de massa van het volk dat die ervaring niet heeft, de kennis niet heeft, de technieken niet heeft. Het volk gaat naar de confrontatie, terwijl de andere kant alle ervaring en technieken bezit.’

De Cubaanse ervaring heeft het bewezen en het volk heeft zich hard verdedigd tegen invasie, infiltratie en terroristische acties die het socialisme moesten omverwerpen. Het Cubaanse volk was voorbereid en houdt nu, bijna 50 jaar na de revolutie, nog goed stand.

Maar naast een politiek van hervormingen die niet ver genoeg gaan, of die zich onvoldoende voorbereiden op de reactie van de contrarevolutie, is er nog een ander risico. Een duidelijke keuze voor van een revolutionaire strategie mag niet omslaan in radicalisme of avonturisme, waarbij al te snel ‘socialistische maatregelen’ worden doorgevoerd zonder dat de objectieve en subjectieve voorwaarden daartoe vervuld zijn.

Voor sommigen kan het allemaal niet snel genoeg gaan. Zo schrijft Christine Thomas (LSP-MAS/CWI): ‘Zonder een beslissende beweging van de arbeidersklasse en de armen naar een breuk met het kapitalisme en de opbouw van een democratische arbeidersstaat, zal de contrarevolutie erin slagen om op een of andere manier opnieuw de bovenhand te halen. (...) De arbeidersklasse en de armen staan voor een dringende taak, de “adempauze” te gebruiken om een revolutionaire partij op te bouwen, een partij die een programma kan bieden dat de regering vooruit kan stuw en de socialistische revolutie kan voltooien.’^{1xxxix}

Jorge Martin (*La Riposte-France*) vult aan: ‘De Venezolaanse revolutie begon als een strijd tegen het imperialisme en voor nationale soevereiniteit. Maar vervolgens kwam de arbeidersklasse naar voor met haar strijd tegen de sabotage van de petroleumindustrie, en de revolutie sprong vooruit. (...) De revolutie begon als een anti-imperialistische strijd; ofwel

wordt ze nu socialistisch, ofwel zal zij verpletterd worden.^{’xc}

De dringende noodzaak in Venezuela vandaag om een aantal maatregelen te nemen die de macht van de compradore-burgerij breken, wordt hier aangegrepen om een vlucht vooruit naar het socialisme te prediken. De prioritaire taak *vandaag* is niet om te breken met het kapitalisme en door te duwen naar het socialisme. Eerst moeten de anti-imperialistische en democratische taken vervuld worden.

Als een deel van de revolutionaire beweging een ‘vlucht vooruit’ naar het socialisme forceert zonder dat daar voldoende draagvlak voor bestaat, dreigt dit de brede basis van de revolutie te verdelen, en een belangrijk deel van de mogelijke bondgenoten in de armen van de contrarevolutie en het imperialisme te drijven. Hierdoor wordt de revolutionaire beweging zodanig verzwakt dat ze het gevecht tegen het imperialisme verliest. Een dergelijke strategie bespoedigt dus niet de revolutie, maar versterkt de contrarevolutie. De PCV stelt hierover: ‘Politieke organisaties, partijen en socio-politieke groepen die geen duidelijk bewustzijn hebben over deze zaken schatten de krachtsverhoudingen niet correct in, en verliezen de hoofdvijand uit het oog – het imperialisme, meer precies van de Verenigde Staten – en verwarren die met de eigen bondgenoten, waartussen verschillen en tegenstellingen bestaan, maar die niet antagonistisch of onverzoenbaar mogen gemaakt worden.’^{’xci}

Partij van de revolutie

Het belangrijkste discussiepunt gaat over de leiding van de revolutie. Zoals we hoger beschreven: als het Venezolaanse volk haar revolutie wil laten slagen, en het socialisme opbouwen, zal het de arbeidersklasse zijn die deze revolutie moet leiden.

Maar die historische rol van de arbeidersklasse leidt niet vanzelf tot een sterke revolutionaire beweging. Zo is één van de problemen in Venezuela de sterke verdeeldheid tussen verschillende stromingen in de arbeidersklasse. Enerzijds laat een deel van het proletariaat zich via de CTV, de historische vakbond, meeslepen in het kamp van de contrarevolutie. Anderzijds is de nieuwe revolutionaire vakbond CNT sterk verdeeld. Naarmate een revolutionaire leiding (‘voorhoede’) de verdeeldheid kan helpen overstijgen en één stevige klassenvakbond kan uitbouwen met een correcte politieke strategie, zal de revolutie aan kracht winnen.

Om die eenheid op te bouwen en te verzekeren, en om een bondgenootschap te versterken met alle andere klassen die de revolutie steunen, is een stevige partij nodig: een eengemaakte, georganiseerde, ideologisch klare, ethische, sterke, democratische en efficiënte organisatie die alle noodzakelijke veranderingen in de staat en in de maatschappij in goede banen kan leiden en kan helpen vorm geven.

Marx en Engels: ‘Praktisch zijn de communisten het meest besliste, steeds vooruitstuwende deel van de arbeiderspartijen in alle landen. De theoretische stellingen van de communisten berusten geenszins op ideeën, of principes die door een of andere wereldverbeteraar zijn uitgevonden of ontdekt. Zij zijn alleen maar de algemene uitdrukking van de feitelijke verhoudingen van een bestaande klassenstrijd, van een historische beweging die zich voor onze ogen afspeelt.’^{’xcii}

De PCV schrijft over de revolutionaire strijd in Venezuela: ‘In elk van die confrontaties wordt telkens duidelijker, hoe zwaar het ontbreken van een georganiseerde collectieve voorhoede van de revolutie weegt op het proces. Een voorhoede die het geheel ondersteunt bij elke gelegenheid, en die de bereikte posities consolideert. Die voorhoede opbouwen vanuit de concrete ervaringen van samenwerking is een van de meest dringende taken van de revolutionaire en volkse krachten, en de PCV wil zich hierin engageren.’^{xciiii}

Ook Hugo Chávez ziet de opbouw van een sterke eengemaakte partij als een prioriteit om de revolutie te laten vooruitgaan. In de voorbije acht jaar was Chávez zelf de figuur waarrond verscheiden organisaties zich verenigden. Maar van één ‘partij van de revolutie’ was geen sprake.

Vanaf 2007 wil Hugo Chávez de verschillende politieke organisaties die hem steunen verenigen in een eenheidspartij, de PSUV. Die partij is een belangrijke stap vooruit, want ze haalt de schotten weg tussen de verschillende politieke groepen die de revolutie steunen. Naarmate ze zich versterkt zal de samenwerking verbeteren.

Toch is hiermee die eerste voorwaarde van een voorhoedepartij niet vervuld. Het gaat hier om een partij als klassenfront waarin alle stromingen aanwezig zijn die Chávez steunen, gaande van diegenen die een soort van keynesiaans kapitalisme willen uitbouwen tot zij die zo snel mogelijk, liefst vandaag nog, alle productiemiddelen willen onteigenen. In de PSUV zal de leiding moeten verzekerd worden door een revolutionaire kern die – rekening houdend met de belangen van de verschillende componenten die zich verenigen – de doelstelling van het socialisme bewaart, maar ook verzekert dat de revolutie wordt uitgebouwd zonder etappes te verbranden en zonder de waakzaamheid tegenover het imperialisme te verliezen.

De PCV legt uit waarom deze voorhoedepartij zo belangrijk is: ‘De organisatorische verwarring is (immers) een constante. Samen met “apolitieke” en “anti-partij”-houdingen die vandaag worden opgeëist door het “autonomisme” met sterke invloeden van het anarchisme, die zich terugtrekken in beperkte pseudo-autarkische ervaringen, verhinderen ze de versnelde vooruitgang van de noodzakelijke ideo-politieke samenhang, van samenwerking en efficiëntie van de revolutionaire volksbeweging, die sterk genoeg staat om de corruptie, de arrivisten en de bureaucratie te verslaan.’^{xciv}

In december 2006 antwoordt de PCV op het voorstel van Chávez om een eenheidspartij te vormen. Zij zegt dat de partij ‘een democratisch debat onder de bevolking wil stimuleren over de volgende punten: (1) De ideologische opstelling van de nieuwe eenheidspartij van de revolutie, vertrekkend van het wetenschappelijke marxisme dat de theoretische instrumenten levert voor de uitwerking van de concrete theorie van de Venezolaanse revolutie en om vooruit te gaan in de revolutionaire transformatie van de maatschappij. (2) Het concept van socialisme dat we ons voornemen op te bouwen in Venezuela, vertrekkend van de specifieke eigenschappen en voorwaarden van haar ontwikkeling, van onze eigen historische tradities, van de bestaande krachtsverhoudingen in de wereld, in ons continent en in ons land, van de theoretische bijdragen in de loop van onze hele geschiedenis, en dat alles in het licht van en gebaseerd op de theorie van het wetenschappelijk socialisme. (3) Het klassenkarakter van de partij die moet worden opgebouwd, waarbij we moeten vastleggen of het om een klassenfront gaat, zoals dat nodig is in de fase van de nationale bevrijding, of om een organisatie met een

precieze klassenidentiteit, die de arbeidersklasse en de andere klassen en bevolkingslagen die door het kapitaal worden onderdrukt, omvat en die erop gericht is deze beginfase van overgang naar het socialisme te consolideren en te ontwikkelen. (4) De organisatorische definitie van de partij: organisatie van brede massa's, organisatie van kaders of organisatie die beide concepten integreert. (5) De rol van de collectieve leiding in de consolidatie en de ontwikkeling van het instrument op zich en in het vervullen van de doelstellingen van verdieping, verbreding en verdediging van het revolutionair proces.^{xcv}

De PCV stelt zich dus de vraag of het voorstel van 'eenheidspartij' dat Chávez eind 2006 lanceerde, zich concentreert op het opbouwen van die voorhoedepartij, dan wel op een frontpartij die de verschillende klassen verenigt. In een voorbereidend document van haar buitengewoon congres dat in 2007 wordt samengeroepen, werkt de PCV haar stelling verder uit: zij wijst op de noodzaak van een voorhoedepartij van de arbeidersklasse en van een breed front van alle klassen en krachten die de nationale en democratische revolutie steunen, maar onderstreept het belang beide niet met elkaar te verwarren.^{xcvi}

De revolutie rijpt

Het huidige debat over socialisme en over de toekomst van de revolutie doet het bewustzijn van de verschillende volksklassen groeien. Tegelijk zijn de concrete maatregelen vandaag *niet* socialistisch maar gericht tegen de overheersing van het imperialisme. Naarmate die confrontatie aanscherpt, groeien ook de tegenstellingen in het front zelf. Brede volkslagen zullen de noodzaak ervaren en begrijpen van antikapitalistische maatregelen, zoals bijvoorbeeld het verder en radicaler onteigenen van de belangrijkste productiemiddelen. Ook het verhoogde politiek bewustzijn en de organisatorische sterkte van de volksbeweging zal tot radicalisering leiden, en een kwalitatieve sprong naar de opbouw van een socialistische maatschappij mogelijk en noodzakelijk maken.

Die volgende fase zal op twee essentiële punten kwalitatief verschillend zijn van de huidige, en kan daarom niet als een 'permanent' revolutionair proces worden voorgesteld:

1. Het doel van die tweede fase is niet alleen meer anti-imperialistisch en democratisch, maar uitgesproken antikapitalistisch en socialistisch. Daarbij staat de onteigening van de productiemiddelen centraal samen met een steeds verder opvoeren van een planmatige economie waarbij de behoeften van de hele maatschappij als leidraad dienen. Ook dat zal een geleidelijk en – afhankelijk van de context van agressie en boycot – soms moeizaam groeiproces worden.
2. In de nieuwe fase zullen de interne tegenstellingen in het 'klassenfront' zijn geëvolueerd naar antagonistische posities, waarbij een overgrote meerderheid de radicalisering van de revolutie niet alleen steunt maar zelf mee vooruit stuwt. Het semi-proletariaat zal ervaren hebben dat een collectivisering van de productiemiddelen noodzakelijk is, en de overgrote meerderheid zal begrijpen dat het socialisme geen 'keuze' is maar een *noodzaak*. Ook in de kleinburgerij en de middenklasse zullen de tegenstellingen scherp zijn gesteld. Dan zal ten slotte ook de progressieve rol van de nationale burgerij uitgespeeld zijn.

Venezuela vandaag

De krachtsverhoudingen zijn in de voorbije acht jaar sterk geëvolueerd ten voordele van de gewone man en vrouw. De bewustwording van de volksbeweging is sterk toegenomen. Er zijn belangrijke eerste resultaten. Maar Hugo Chávez heeft gelijk als hij stelt dat de Bolivariaanse revolutie zich nog steeds in haar prille beginfase bevindt: ‘De revolutie nauwelijks is begonnen. We hebben nog maar de eerste stappen gezet.’ Begin september 2006 – bij de lancering van de campagne voor de presidentsverkiezingen van december 2006 vergeleek hij Venezuela met China, en besloot: ‘Onze revolutie is nog maar een klein meisje dat aan het eerste studiejaar is begonnen. We moeten er goed voor zorgen.’

Het socialisme zal zich enkel ten volle kunnen ontwikkelen als er een stevige basis is van industrie en technologie, waardoor voedsel, gezondheid, onderwijs en cultuur kunnen verzekerd worden voor iedereen.

De verkiezingsoverwinning van Hugo Chávez eind 1998 was een heel andere start van een revolutionair proces dan een gewapende revolutie zoals in Cuba in 1959 of door de Sandinisten in Nicaragua in 1979. In Cuba en in Nicaragua was ‘de oude staat’ compleet weggeveegd en was de contrarevolutie in belangrijke mate uit het land gevluht. In Venezuela complotteert de rijke elite bijna ongehinderd vanuit haar chique wijken, in nauw overleg met de Amerikaanse ambassade. Bovendien is dat oude staatsapparaat nog grotendeels intact. Het moet van binnenuit worden ontmanteld en heropgebouwd. Lenin schreef hierover: ‘De kern van de vraag is beslist niet of er “ministeries” blijven bestaan of dat er “commissies van deskundigen” of een andere soort van instellingen zullen zijn, dat is tenslotte bijzaak. Van belang is slechts de vraag of de oude staatsmachine (die met duizend draden verbonden is met de bourgeoisie en geheel doortrokken is van verstarde gewoonten en conservatisme) behouden blijft of dat zij *vernietigd* en door een *nieuwe* vervangen wordt. De revolutie mag niet daarin bestaan dat de nieuwe klasse met behulp- van de *oude* staatsmachine beveelt en regeert, maar dat zij deze machine *breekt* en met behulp van een *nieuwe* machine beveelt en regeert.’^{xvii}

We mogen niet vergeten dat Venezuela in de voorbije jaren voordeel heeft kunnen halen uit de internationale context. Het land kreeg meer bewegingsvrijheid door het volgehouden volksverzet in Irak, dat de Amerikanen immobiliseert en in de verdediging jaagt, en door de hoge olieprijs die het gevolg waren van stijgende internationale behoeften en nieuwe afspraken van de OPEC. Naarmate de internationale verzwakking van de VS aanhoudt of zelfs verdiept, kan Venezuela haar bewegingsruimte behouden of mogelijk verhogen. Als de belangen van de VS verder worden aangetast, en haar overheersing in Latijns-Amerika zwaarder onder druk komt te staan, zal voor de VS de noodzaak om terug te slaan, toenemen.

Er zijn reuzenstappen gezet in de voorbije periode. De pogingen tot ondermijning en liquidatie van de revolutie werden succesvol afgeweerd. Maar de kracht van de reactionaire burgerij en de invloed van de Verenigde Staten blijven nog zeer groot. De echte confrontatie met het imperialisme en de contrarevolutie moet waarschijnlijk nog komen.

Pol De Vos (pdevos@itg.be) werkt op het Departement Volksgezondheid van het Instituut voor Tropische Geneeskunde in Antwerpen. Hij legt zich toe op de studie van de hervormingen

in de gezondheidszorg van Latijns-Amerika en van het gezondheidssysteem in Cuba. Hij is lid van de Internationale Afdeling van de Partij van de Arbeid van België.

Mede-auteur van *NGO's. Missionarissen van de nieuwe kolonisatie?* (EPO, 1994). Pol De Vos werkte samen met Peter Franssen aan *11 September. Waarom de kapers vrij spel kregen* (EPO, 2002) en is co-auteur van 'Globalisering en gezondheid. Een alternatief voor commercialisering en privatisering' in *Marxistische Studies*, nr. 58/2002.

-
- ⁱ In het begin van de 19^e eeuw leidde Simon Bolivar de bevrijdingsstrijd tegen de Spaanse overheersing van de regio die vandaag gevormd wordt door Venezuela, Colombia, Panama, Equator, Peru en Bolivia (naar hem genoemd). Hij leidde Venezuela vanaf de onafhankelijkheid in 1823 tot aan zijn dood in 1830.
- ⁱⁱ U.S. department of State Bureau of Western Hemisphere Affairs, Background Note: Venezuela. November 2006. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35766.htm>.
- ⁱⁱⁱ U.S. department of State Bureau of Western Hemisphere Affairs, Background Note: Venezuela. November 2006. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35766.htm>.
- ^{iv} wikipedia.org/wiki/Economy_of_Venezuela#Manufacturing.2C_agriculture.2C_and_trade.
- ^v Heritage Foundation. 2006 Index of Economic Freedom. Washington, 2006. www.heritage.org/research/features/index/country.cfm?id=Venezuela.
- ^{vi} U.S. department of State Bureau of Western Hemisphere Affairs, *Background Note: Venezuela*. November 2006. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35766.htm>.
- ^{vii} wikipedia.org/wiki/Economy_of_Venezuela#Manufacturing.2C_agriculture.2C_and_trade.
- ^{viii} Rafael Isidro Quevedo, Venezuela: Un Perfil General, in *Agroalimentaria*, nr. 6, juni 1998.
- ^{ix} Olivier Delahaye, *La privatización de la tenencia de la tierra*, in *Agroalimentaria*, nr. 16, januari-juni 2003.
- ^x U.S. department of State Bureau of Western Hemisphere Affairs, Background Note: Venezuela. November 2006. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35766.htm>.
- ^{xi} World Investment News. www.winne.com/venezuela2/bf03.html.
- ^{xii} Adams C, Mathieson DJ, Schinasi G en Chadha B, World Economic and Financial Surveys. International Capital Markets. Developments, Prospects, and Key Policy Issues. International Monetary Fund, September 1998. www.imf.org/external/pubs/ft/icm/icm98/pdf/file07.pdf.

-
- ^{xiii} Library of Congress. Federal Research Division. Country Studies/Area Handbook Program Country Study Venezuela (gesponsord door het U.S. Department of Army).
www.country-studies.com/venezuela/the-society.html.
- ^{xiv} Library of Congress. Federal Research Division. Country Studies/Area Handbook Program Country Study Venezuela (gesponsord door the U.S. Department of Army).
www.country-studies.com/venezuela/the-society.html.
- ^{xv} U.S. Department of State Bureau of Western Hemisphere Affairs, *Background Note: Venezuela*. November 2006. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35766.htm>.
- ^{xvi} José B. Huerta, *Radiografía de la Pobreza en Venezuela*.
- ^{xvii} De Maracay-kazerne is ook de militaire basis van waaruit Hugo Chávez in 1992 zijn rebellie en staatsgreep begint.
- ^{xviii} Fidel Castro, *Toespraak in het Karl Marx-theater*. Havana, 14 december 2004.
- ^{xix} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*. Londen, Verso, 2005. p. 175.
- ^{xx} Geciteerd in Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*. Londen, Verso, 2005. p. 223-224.
- ^{xxi} De reportage *The revolution will not be televised* geeft een gedetailleerd overzicht van de gebeurtenissen in die cruciale dagen. Een Ierse televisieploeg die in die dagen een reportage draaide over Chávez, slaagt erin gedurende de hele periode te blijven doorfilmen. Een beklijvend document van grote historische waarde.
- ^{xxii} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*. Londen, Verso, 2005. p. 253.
- ^{xxiii} Eva Golinger. *El Código Chávez, Descifrando la intervención de los Estados Unidos en Venezuela*. Habana, Editorial de Ciencias Sociales, 2005.
- ^{xxiv} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{xxv} Gregory Wilpert, Chávez Announces Nationalizations, Constitutional Refom for Socialism in Venezuela. 8 januari 2007. www.venezuelanalysis.com.
- ^{xxvi} Gregory Wilpert, Chávez Announces Nationalizations, Constitutional Refom for Socialism in Venezuela. 8 januari 2007. www.venezuelanalysis.com.
- ^{xxvii} Datanalysis, '*Mercal es el lugar más visitado para comprar alimentos.*' Datanalysis, mei 2006. www.datanalysis.com.ve.

-
- ^{xxviii} Castañeda, Jorge G., *Latin America's Left Turn*. Foreign Affairs, mei-juni 2006.
- ^{xxix} Webb-Vidal, Andy, 'Chávez opts for oil-fuelled world tour while progress slows on social issues. Challengers point to failures in housing and poverty ahead of December's elections.' *Financial Times*, 11 mei 2006.
- ^{xxx} Weisbrot M, Sandoval L, Rosnick D., *Índices de pobreza en Venezuela: En búsqueda de las cifras correctas*. Informe Temático. Washington, Center for Economic and Policy Research, mei 2006.
- ^{xxxi} Steven Mather, Venezuelan Economy Grows Over 10 % for 3rd Year in A Row. 3 januari 2007. venezuelanalysis.com.
- ^{xxxii} Andres Oppeheimer, *A miracle! Venezuela's poverty has suddenly fallen*. Miami Herald, 27 oktober 2005.
- ^{xxxiii} Rico, R. y Alva C., *Las misiones sociales venezolanas promueven la inclusión y la equidad. La revolución bolivariana sorprende al mundo*. Caracas, Fundación Escuela de Gerencia Social, Ediciones FEGS, 2005
- ^{xxxiv} INE, *Impacto Social de la Misión Mercal*. Caracas, september 2005. www.ine.gov.ve.
- ^{xxxv} Hugo Chávez, *Cosecha industrial*. Caracas, Toespraak op 23 juli 2003.
- ^{xxxvi} Hugo Chávez, *Cosecha industrial*. Caracas, Toespraak op 23 juli 2003.
- ^{xxxvii} Hugo Chávez, *Cosecha industrial*. Caracas, Toespraak op 23 juli 2003.
- ^{xxxviii} Hugo Chávez, *Cosecha industrial*. Caracas, Toespraak op 23 juli 2003.
- ^{xxxix} Betsy Bowman and Bob Stone, *Venezuela's Cooperative Revolution*. Dollars & Sense, 29 juli 2006.
- ^{xl} Gebaseerd op: Steven Mather, *Joint Ventures : Venezuela's Faustian Pact with Foreign Capital*. Venezuelanalysis.com. 30 september 2006.
<http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1837>.
- ^{xli} Emilio Marin, Relaciones con estados unidos será, aún más tirantes. 11 januari 2007.
www.laarena.com.ar.
- ^{xlii} Artikel 306 van de Grondwet van Bolivariaanse Republiek Venezuela.
- ^{xliii} Gregory Wilpert, Venezuela's Land Reform. Land for People not for Profit in Venezuela.

Venezuelanalysis.com. 23 augustus 2005. www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1529.

- ^{xliv} De recente regeling stelt dat alle braakliggende gronden van hoge landbouwkwaliteit boven de 50 ha en alle land van lage kwaliteit boven 3000 ha voor onteigening in aanmerking komen (met nog 4 categorieën tussen die 2 uitersten) [Artikel 14, *Ley de Tierras y Desarrollo Agrario*].
- ^{xlvi} Provea, *Informe Annual 2003/2004*, p. 241, nr. 56.
- ^{xlvi} Maurice Lemoine, 'Venezuela: the promise of land for the people.' *Le Monde Diplomatique*, oktober 2003.
- ^{xlvii} Sarah Wagner, *Mercal: Reducing Poverty and Creating National Food Sovereignty in Venezuela*. 24 juni 2005. <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1486>.
- ^{xlviii} Alex Holland, Venezuela's Urban Land Committees and Participatory Democracy. 11 februari 2006. www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1668.
- ^{xliv} Interview met Martha Harnecker. Green Left Weekly issue nr. 693, 6 december 2006.
- ⁱ Steven Mather, Venezuelan Government Announces \$5 Billion for Communal Councils in 2007. 10 januari 2007. www.venezuelanalysis.com.
- ⁱⁱ Hugo Chávez, Toespraak bij de aanstelling van de nieuwe regering. 8 januari 2007.
- ⁱⁱⁱ CP of Venezuela, Support The Presidential Call for the Workers' Councils. 1 februari 2007. www.pcv-venezuela.org; www.tribuna-popular.org.
- ⁱⁱⁱⁱ Harnecker M., 'Venezuela: Militares junto al pueblo. Entrevistas a nueve Comandantes venezolanos que protagonizaron la gesta de abril 2002', Caracas 2005, p. 8-14. In Marc Vandepitte. *Venezuela: revolutie in zijn kinderschoenen*. 28 oktober 2006. www.cubanismo.net.
- ^{lv} Heinz Dieterich, *Nace la Doctrina Militar de la Revolución Venezolana*. In *Rebelión*, 17 december 2004. <http://www.rebelion.org/noticia.php?id=8980>.
- ^{lv} Alexander Holland, *Venezuela's Weekend Warriors*. 8 mei 2006. [Venezuelanalysis.com](http://www.venezuelanalysis.com).
- ^{lvi} Antonio Guillermo García D., *La SIP: Falta de autoridad moral e interés tergiversado*. 23 maart 2006. www.bolpress.com/art.php?Cod=2006032309.
- ^{lvii} www.venamcham.org/espanol/sala_venamcham_medios_ene23.htm.
- ^{lviii} Pascual Serrano, *Rebelión*, 22 oktober 2003.

-
- ^{lix} Antonio Guillermo García D. *La SIP: Falta de autoridad moral e interés tergiversado*. 23-3-2006. www.bolpress.com/art.php?Cod=2006032309.
- ^{lx} Venezuela Analítica, 23 mei 2002.
- ^{lxi} Richard Gott over Pablo Bachelets nieuwe biografie, 'Gustavo Cisneros: Un Empresario Global.' *New Left Review*. 7 juni 2006.
- ^{lxii} BBC (Spaanstalig) 28/12/2006. http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_6215000/6215575.stm.
- ^{lxiii} Antonio Guillermo García D. *La SIP: Falta de autoridad moral e interés tergiversado*. 23 maart 2006. www.bolpress.com/art.php?Cod=2006032309.
- ^{lxiv} Sujatha Fernandes, Growing Movement of Community Radio in Venezuela. ZNet, 26 december, 2005. www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1637.
- ^{lxv} Catia TVe Collective. *Catia TVe, Television From, By and For the People*. 19 juli 06.
- ^{lxvi} Jim McIlroy and Coral Wynter, 'Telesur: Another Television is Possible.' *Green Left Weekly*, 15 februari 2006.
- ^{lxvii} Hugo Chávez, Toespraak in Mar del Plata. 7 november 2005.
- ^{lxviii} Algerije, Indonesië, Iran, Irak, Koeweit, Libië, Nigeria, Katar, Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Venezuela. ([www. OPEC.org](http://www.OPEC.org)).
- ^{lxix} Geciteerd in Richard Gott, *Op.cit.*, p. 170.
- ^{lxx} Hugo Chávez Frías, Jaarlijkse nieuwjaarsboodschap. 14 januari 2005.
- ^{lxxi} Hugo Chávez Frías, Jaarlijkse nieuwjaarsboodschap. 14 januari 2005.
- ^{lxxii} Fidel Castro, Toespraak op het congres van de vakbond van gezondheidswerkers. 16 februari 2005 (persoonlijke nota's).
- ^{lxxiii} Hugo Chávez, Toespraak, 15 december 2006.
- ^{lxxiv} Manuel Cabieses Donoso. 'Où va Chávez?.' *Revue Punto Final*, nr. 597, 5-18 augustus 2005, Chili. www.puntofina.cl (Vertaling naar het Frans: Ataulfo Riera, RISAL – www.risal.collectifs.net).
- ^{lxxv} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.

-
- ^{lxxvi} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{lxxvii} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{lxxviii} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{lxxix} Manuel Cabieses Donoso. 'Où va Chávez?'. Revue *Punto Final*, nr. 597, 5-18 augustus 2005, Chili. www.puntofinal.cl (Vertaling naar het Frans: Ataulfo Riera, RISAL – www.risal.collectifs.net).
- ^{lxxx} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{lxxxi} Manuel Cabieses Donoso. 'Où va Chávez?'. Revue *Punto Final*, nr. 597, 5-18 augustus 2005, Chili. www.puntofinal.cl (Vertaling naar het Frans: Ataulfo Riera, RISAL – www.risal.collectifs.net).
- ^{lxxxii} Hugo Chávez, *Discurso sobre el partido único*. 15 december 2006.
- ^{lxxxiii} Lenin V.I., *Staat en Revolutie*. 1917.
- ^{lxxxiv} Zie hiervoor: Henri Houben. Globalisering, een marxistische analyse. *Marxistische studies* nr. 75, 2006. p. 93-120.
- ^{lxxxv} Hugo Chávez. *Toespraak in Mar del Plata*. 7 november 2005.
- ^{lxxxvi} Communistische Partij van Venezuela, Plenum van het Centraal Comité. 28 december 2005.
- ^{lxxxvii} Dit thema wordt grondig uitgewerkt in Peter Mertens. 'De arbeidersklasse in het tijdperk van de transnationale ondernemingen'. *Marxistische Studies*, nr. 72, 2005. (Hfst. 1, p. 11-42).
- ^{lxxxviii} Manuel Cabieses Donoso. 'Où va Chávez?'. Revue *Punto Final*, nr. 597, 5-18 augustus 2005, Chili. www.puntofinal.cl (Vertaling naar het Frans: Ataulfo Riera, RISAL – www.risal.collectifs.net).
- ^{lxxxix} Christine Thomas. 4 oktober 2005.
www.socialistworld.net/french/2005/10/20051004.html.
- ^{xc} *La Riposte*. Premier 'Rassemblement latino-américain des entreprises sous contrôle ouvrier' (29 november 2005)
- ^{xc} Communistische Partij van Venezuela. 3e Plenum van het Centraal Comité. 28 december 2005.
- ^{xcii} Peter Mertens. De arbeidersklasse in het tijdperk van de transnationale ondernemingen. *Marxistische Studies*, nr. 72, 2005. (Hfst 2, p. 43-84.)
- ^{xciii} Communistische Partij van Venezuela. 3e Plenum van het Centraal Comité. 28 december 2005.

---

^{xciv} Communistische Partij van Venezuela. 3e Plenum van het Centraal Comité. 28 december 2005.

^{xcv} Communistische Partij van Venezuela. 4e Plenum van het Centraal Comité. 21 december 2006.

^{xcvi} Communistische Partij van Venezuela. *Tesis de discusión sobre el Partido de la Revolución*. 4e en 5e Plenum van het Centraal Comité. Caracas, 21 december 2006 en 18 januari 2007.

^{xcvii} Lenin V.I., *Staat en Revolutie*. 1917.